

ARHIVA SOMEȘANĂ

REVISTĂ ISTORICĂ-CULTURALĂ

C U P R I N S U L :

Cătră cetitori	Pag. 1
Virgil Șotropa: <i>Districtul Năsăudului</i>	” 5
Iulian Marțian: <i>Contribuții la istoricul Rodnei</i>	” 14
V. Șotropa și Dr. Al. Ciplea: <i>Documente bisericești</i>	” 21
Vasile Bichigian: <i>Trei călători străini despre Valea Someșului</i>	” 41
Dr. Al. Ciplea: <i>O delimitare de graniță între Maramureș și districtul Năsăudului</i>	” 49
V. Șotropa: <i>Răboaje din trecut</i>	” 61

Biblioteca Univers. din CLUJ.
 No. 987 13 22
 EXEMPLAR LEGAL.

BCU Cluj / Cluj University Library Cluj

Sibiu
 N. 209

Redacția, administrația și direcția revistei:
 „ARHIVA SOMEȘANĂ” Năsăud, liceul Gh. Coșbuc

Năsăud 1924

P 138
279088

Cătră cetitori,

Cutoatecă în noianul de reviste, ce apar și dispar încontinuu, va părea riscat gândul de a scoate o nouă revistă, totuș un grup de intelectuali din Năsăud ne-am luat îndrăsneala să înființăm această: „Arhivă someșană“, întemeiași pe o necesitate adânc simțită a unui astfel de organ de publicitate în acest colț îndepărtat al neamului românesc.

Nu ambiții personale, nici dorul de a ne vedea tipărit numele, au fost motorul principal al editării revistei noastre, ci dorința de a face cunoscut acest ținut de graniță, care are un trecut istoric și cultural atât de frumos, ale cărui școli au luptat alături de celelalte școli confesionale române pentru păstrarea celei mai scumpe comori a noastre: legea și limba românească, dând Vechiului Regat atâtea figuri ilustre; și pe unde s'a făcut legătura cu Maramureșul și Bucovina.

Câți dintre Români sunt cari cunosc „de visu“ acest ținut sau cari au cetit faptele petrecute în această : „terra Samusiensis“ ? Câți știu despre lupta înverșunată, ce s'a dat cu stăpânirea ungurească pentru menținerea școlilor create din sudoarea grânicerilor morți pe câmpiile Europei ? Să nu se pară anahronică această întrebare, căci am avut trista experiență, ca personagii de înaltă poziție socială să ne întrebe, dacă la Năsăud este liceu românesc.

Vom publica în această revistă articole de tot felul : istorice, culturale, sociale, economice, lingvistice, cu un cuvânt articole, cari îmbrățișează trecutul și viața actuală a ținutului nostru. Nu vrem să facem regionalism exclusivist, căci vor fi binevenite și articole din alte părți, dar un fel de patriotism local vom avea. Nu avem pretenții mari, dorim numai să contribuim și noi cu modestele puteri la complectarea edificiului istoric al României întregite.

Revista nu este legată de timp. Va apărea la intervale, când mijloacele materiale și munca intelectuală a pușinilor grupați în jurul ei îi vor face cu puțință apariția. Meritul principal, că poate să apară și în felul acesta, îl are corporațiunea, care sub numirea de Comisiunea de opt administreează pădurile grânicerești năsăudene.

Membrii acestei comisiuni au fost, până în toamna anului 1923, următorii : Dr. Teofil Tanco, Alexandru Haliță, Pamfil Grapini, Ioan Dologa, Ioan Pop, Ștefan Buzilă, Ioan Mihailașiu, Elizeu Dan, Dr. Dionizie Login și Macedon Linul. La finele anului 1923 au intrat în

locul a trei membrii vechi următorii membrii noi: Dr. Leon Scridon, Onisim Sas și Teofil Ușeriu. Ședințele sunt prezidate de subprefectul județan, care până în 1923 a fost Dr. Ioan Giurgiu, iar de atunci încoace este Dr. Alexandru Pălăgeșiu. Secretarul ședințelor este Grigore Onoaie. La ședințe asistă și își dau valorosul concurs prefectul județului Solomon Haliță, ca reprezentant al guvernului și Ioan Aleman, șeful regiunii silvice.

Prezentăm revista cu dragă inimă, punând în ea ce avem mai bun, dar acelaș suflet îl așteptăm și dela celce o va lua în mână. Dorim critică binevoitoare și nu dărâmătoare de gânduri bune și muncă cinstită.

Direcția revistei

BCU Cluj / Central University Library Cluj

DISTRICTUL NĂSĂUDULUI

VIRGIL ȘOTROPA

Ținutul nord-estic al Ardealului cu comunele sale românești așezate în partea de sus a Văiei Someșului-Mare, încă în timpurile cele mai vechi de cari avem știre, a format un corp distinct, când autonom, când apanaj ori feud și când parte integrantă a vr'unui județ învecinat. În cele dintâi documente istorice el poartă numirea: *Districtus Rodnensis*, ori *Vallis Rodnensis*, amintite fiind cu numele următoarele comune: la 1241 Rodna; la 1263 Năsăudul; la 1440, pe lângă cele două anterioare, Maieru, Sângeorz, Feldru, Rebra, Rebrîșoara, Telciu, Salva, Zagra și Mocod.

După 1475, când regele maghiar Mateiu anexează (încorporează) Valea Someșului la orașul Bistrița, ținutul nostru în documentele și actele orășenești, pe lângă numirile de mai sus, poartă și numele: *Vallis Valahalıs*, fiind amintite în 1547 în diferite catastife, mai ales de dare, afară de cele înșirate până acum, și comunele: Mititei, Hordou, Bichigiu și Runc.

În 1506 orașul Bistrița cumpără dela conții Bethlenești satele iobage Bârgăul de sus și de jos, cari și după 1552, când ele iarăși trec în proprietatea familiei Bethlen, în castifile de dare ale orașului sunt înșirate între comunele românești dela care orașul Bistrița încassează dările regești.

În 1548 de prima dată se face amintire despre comuna Poieni, și în 1552 despre Ilva (mică); iar în 1603 sunt amintite și comunele Găureni, Suplaiu, Vărarea și Leșu din valea Someșului.

Deacum înainte, dar mai ales după ce în grupul comunelor românești intră: în 1603 Nușfalăul, și în 1652 Sântioana, ambele din Valea Șieului, toate aceste 25 sate românești sunt indicate în actele orășenești și guverniale ca aparținătoare districtului românesc numit oficial: *Pertinentia valahalıs*, ori *Depertinentia valahica*, ori *Districtus valahicus*, spre deosebire de „Districtus saxonicus“ format de satele săsești din jurul Bistriții.

Starea aceasta rămâne neschimbată până în 1763 când, înființându-se granița militară, s'au desfăcut de Bistrița și s'au militarizat toate 21 comunele din Valea Rodnei, și cele 2 din Valea Șieului. La acestea în 1764 s'au mai adaus 5 nouă comune din Valea Șieului anume: Monor, Gledin, Șieut, Budacul român, Ragla, și 2 din Valea Mureșului: Morăreni și Rușii-Munți; iar la 1784 răscumpărate dela familia conților Bethlen, s'au militarizat și cele două Bârgaue.

Aceste 32 comune cu timpul s'au înmulțit la 44 prin faptul că regimul militar a format din cele 2 Bârgaue alte 8 comune: Borgo-Rus, Borgo-Joseni, Borgo-Mijloceni, Borgo-Suseni, Borgo-Prund, Borgo-Bistrița, Borgo-Tiha și Borgo-Murășeni; apoi a înființat următoarele 6 comune nouă: Rodna nouă (Șant), Ilva-Mare, Măgura, Sâniosif (Poiana), Parva (Lunca vinului) și Romuli (Strâmba).

Astfel *Districtul militar grăniceresc al Năsăudului* consta din 44 comune cari, deși din punct de vedere geografic nu erau lângă o altă situare, steteau însă sub o administrație militară unitară, care le chivernisia și averile constătătoare mai ales din păduri și pășuni de munte. Erau strâns legate aceste comune nu numai prin jurământul militar și în consecință prin drepturile și libertățile câștigate, ci și prin interesele comune culturale, școlare și chiar și bisericesti.

Când la desființarea graniței în 1851 satele noastre grănicerești într'un elan nobil și-au destinat bunurile mobile și chiar o parte din cele imobile pentru crearea de *fonduri școlare și de burse*; prin aceasta au dovedit un admirabil spirit de jertfă și o indisolubilă comunitate de idei și năzuințe culturale naționale. Faptul acesta, precum și împrejurarea că averile lor în păduri și azi sunt administrate în mod cumulativ, fac ca, — deși situate răsleț și unele dintre ele aparținând atât în trecut cât chiar și azi diverselor formații administrative (județe, plăși) — comunele noastre grănicerești perpetuu să reprezinte vechiul și istoricul *District al Năsăudului*.

E de notat, că la periferia districtului spre Bucovina mai există două comune: Cârlibaba (Ludwigsdorf) creată de coloniști minieri, și Coșna ruptă în 1769 din Moldova și încorporată la districtul nostru. Aceste două sate, deși au întreținut în toate timpurile anumite legături cu comunele districtului năsăudean, nefiind ele militarizate, nu sunt cuprinse în șirul comunelor grănicerești.

După aceste cuvinte introductive, să vedem cum ni se prezintă astăzi în trăsuri generale ținutul care formează obiectul acestei mici schițe.

Teritoriul pe care se întinde Districtul Năsăudului este situat în Nord-Estul Ardealului între 22° — $23^{\circ}10'$ Paris (42° — $43^{\circ}10'$ Ferro) longitudine estică și între $46^{\circ}52'$ — $47^{\circ}38'$ latitudine nordică, având o extensiune totală de circa 3.200 Km. \square și un caracter pronunțat muntos. Partea nordică și estică, învecinată cu Maramureșul, Bucovina și Moldova, este acoperită de un lanț de munți înalți aparținători *Carpaților*, din care lanț se ramifică o întreagă rețea de munți mai mici și dealuri, cu văi în mare parte strâmte și adânci, prin cari curg o mulțime de râuri, vâlcele și părae.

Acest întreg complex muntos se împarte în două grupuri: în *Munții Rodnei* și *Munții Bârgăului*.

Grupul prim se extinde dela muntele Țibleș spre Est până la pasul Bârgăului, iar al doilea dela acest pas până la Drăgoiasa.

Intre piscurile mai însemnate ale primului grup (munții Rodnei) sunt: Țibleșul 1842, Obârșia Rebrii 2056, Bârla 1628, Repedea 2077, Craia 1660, Bătrâna 1754, Rabla 1902, Mihăiasa 1801, Galațul 2057, Gergeleul 2160, Vârful Laptelui 1930, Saca 1704 (cu o peșteră de stalactite și stalagmite), Corongișul 1994, Vârful Omului 2135, Cișa 2061, Vârful Roșu 2225, Ineuțul 2116, Tomnatecul 1937, Găgile 1851, Vârful Stănișorii 1700, Beneșul 1587, Cucureasa 1392, Perșa 1414, Miroslava 1606, Heniul 1612 și *Vârful Ineuului 2280*, care dominează întreg grupul. În două puncte strătae drumuri acest lanț de munți, și adecă unul duce din Valea Rodnei peste Șetref 877 în Maramureș, iar altul peste Rotunda 1257 în Bucovina.

Grupul al doilea (munții Bârgăului) este format din ramificări ai munților *Călimani*, dominați de *Pietrosul*

2102. Alte piscuri sunt : Temeul 1863, Cerbucul 2015, Izvorul Căliman 2033, Mărișelul 1886, Bistricioara 1996, Buba 1562, Dălbidanul 1699 și Struniorul 1994. Peste Măgura Calului 1227 și Poiana Stampi 952 duce pasul Bârgăului în Bucovina.

Caracterele *geologice* se pot rezuma în următoarele : în regiunile muntoase roce cristaline, după cari urmează sedimente terțiare mai vechi și mai nouă (gresii, paleogene și neogene, conglomerate, calcar ș. a.). Se mai adaugă terenuri eruptive, terțiare. Dealungul văilor se pot urmări terase precum și sedimente diluviale și aluviale.

Apele curgătoare principale sunt :

Bistrița aurie, în parte râu limitrof dintre Ardeal și Bucovina, cu afluenții : Valea Lala, Rusaia și Diaca, Coșna și Teșna.

Someșul mare, rezultă din confluența râulețelor Someșelul și Măriile ; parcurge Valea Rodnei primind afluenții : Cubășelul, Izvorul minelor, Anieșul, Cormaia, Ilva, Feldrișelul, Rebra, Valea Lușcii, Sălăuța și Tibleșelul.

Bistrița, curge prin Valea Bârgăului.

Șieul, parcurge Valea Șieului și unită cu Bistrița se varsă în Someș.

Mureșul, trece pe lângă comunele grănicere Morăreni și Rușii-Munți.

Raporturile *climatice* sunt normale, putem zice chiar favorabile. Frig sub 20° și căldură peste 30° arareori este. Pădurile extinse influențează în mod binefăcător temperatura, așa că ținutul nostru e scutit de prea mari contraste. De secetă nu se prea plâng oamenii și mai dăunătoare pentru economie sunt câteodată ploile îndelungate. Toamna de regulă este moderată și plăcută. Vânturi violente arareori suflă prin văile noastre ; cele

dinspre Apus aduc de regulă timp ploios, iar vânturile dinspre Răsărit, timp frumos.

Vegetația din ținutul nostru muntos este foarte variată și se dezvoltă treptat din văi spre înălțimi, între lunile Martie și Maiu. În zona alpină, pe vârful și spatele munților aflăm în lunie un covor verde de felurite ierburi de pășune, apoi jnepeni, afini și alte tufe și arbori pitici. În zona pădurilor, pe coastele munților și dealurilor crește bradul și molidul, urmează mai jos fagul și stejarul, iar printr'aceștia cresc amestecat mesteceni, frasini, paltini, tei, carpini, plopi, arini și numeroși arbuști.

Regnul animal este reprezentat prin multe specii, așa prin munți și prin codri aflăm capre negre, cerbi, urși, lupi, râși, porci sălbatici, vulpi, căprioare, iepuri. În munții Bârgăului, precum se spune, până către finea sec. 18 trăiau și bouri. Dintre păsări amintim: vulturi, cocoși de munte, corbi, prepelițe, potârnicchi și celelalte specii îndatinate, mai rar cocostârci, găște și rațe sălbatice. Prin locuri stâncoase traiesc și viperi, iar în ape aflăm păstrăvi, lipeni, mreie.

Situația celor 44 comune grănicerești este următoarea:

1) În Valea Someșului (Valea Rodnei):

a) În valea principală: *Rodna nouă (Șanț), Rodna (veche), Maieru, Sângiorz, Ilva (mică), Feldru, Nepos (Vărarea), Rebrisoara, Năsăud, Salva, Mititei și Mocod.*

b) În valea laterală Ilva: *Ilva-Mare, Măgura, Sănosif (Poiana) și Leșu.*

c) În valea laterală Rebra: *Parva (Lunca Vinului) și Rebra (mare).*

d) În valea laterală Sălăuța: *Romuli (Strimba) Telciu, Bichigiu și Hordou.*

c) In valea laterală Țibleșel : *Suplaiu, Runc, Poieni, Găureni și Zagra.*

2. In Valea Bârgăului : *Borgo-Murășeni, Borgo-Tiha, Borgo-Bistrița, Borgo-Prund, Borgo-Suseni, Borgo-Mijloceni, Borgo-Joseni și Borgo-Rus.*

3. In Valea Șieului : *Budacul-român, Ragla, Gledin, Monor, Șieuf, Sântioana și Nușfalău.*

4. In Valea Mureșului : *Morăreni și Rușii-Munți.*

Populația acestui colț de țară este curat românească, și numai ici-colea aflăm și reprezentanți ai altor naționalități : negustori, meseriași, dregători și coloniști.

Cu excepția majorității locuitorilor din Valea Bârgăului, cari sunt *ortodoxi* și aparțin protopopiatului Bistriții, ceilalți Români toți sunt *uniți* aparținând Vicariatului Rodnei (cu sediul în Năsăud) și protopopiatului Budacului.

Privitor la *administrația politică*, ținutul năsăudean a trecut în cursul timpurilor prin multe faze ; azi, cu excepția satelor Morăreni și Rușii-Munți din județul Mureș-Turda, toate celelalte comune grănicerești aparțin județului Bistrița-Năsăud.

Școale au început a-se înființa în ținutul nostru încă pe la finea sec. XVIII ; azi fiecare comună își are școala sa primară. Apoi sunt școale de meserii în Năsăud, Sângeorz și Borgoprund, iar în Năsăud mai sunt : școală normală pentru învățători, școală secundară de fete cu patru clase și liceul de băieți „Gheorghe Coșbuc“.

Grănicerii noștri vorbesc o românească ce se apropie mult de limba Moldovenilor ; au statură mijlocie, față regulată, sunt inteligenți și iubitori de cânt și poezie. Intre femei sunt tipuri de o rară frumuseță.

Portul atât cel bărbătesc cât și cel femeiesc corespunde raporturilor climatice ; este frumos și încă nu e

corupt prin import străin, ci e gătit aproape exclusiv din produsele industriei de casă.

Ramurile principale ale ocupațiunii economice a populației sunt *creșterea vitelor și agricultura*.

Fânațele și pășunile admirabile, mai ales pe munții comunelor grănicerești, promovează foarte mult prăsirea vitelor cornute și a oilor, a cailor și porcilor.

Prin văi aflăm ogoare plantate cu deosebire cu porumb (cucuruz), dar și cu orz, ovăz, săcară și chiar și cu grâu. Dintre plantele textile se cultivă: cânepa și inul. În multe locuri aflăm fasole, mazere, cartofi și prin grădini tot felul de legume. Cultura pomilor încă începe a-se lăți.

Pădurile întinse pe coastele munților și dealurilor ofer un frumos izvor de venit pentru grăniceri; durere însă că până acum exploatările mai mari s'au făcut, cu consimțământul guvernelor străine, tot de străini, în dauna proprietarilor.

În *minele* dela Rodna, unde în timpurile mai de mult se scotea aur, argint și aramă, azi se lucră numai pirită. Tot pirită se scoate și din minele de pe Anieș.

Unele comune au *sare* și fântâni de apă sărată (saramură).

E de remarcat, că în ținutul nostru sunt multe izvoare de *ape minerale* așa la Șanț, Rodna, Valea Vinului, Sângeorz, Parva, Coșna și pe munți la Zimbroi, Valea Colibiții, Diaca și Dealu-Lat. Pentru scopuri de cură sunt făcute instalațiuni de băi la Valea Vinului, dar mai ales în *Sângeorz*, unde băile de ape acidulate au fost încă dedemult foarte cercetate de bolnavi, iar de acum promit să se ridice la stabilimente de primul rang, începând totodată să ia și exportul de apă un

avânt frumos. Asemenea este mult promițătoare gustuoasa apă minerală din *Parva*.

La *Colibița*, în munții Bârgăului începe a-se desvolta o excelentă stațiune climaterică.

Privitor la *industrie* e de notat că pe teritoriul districtului se află următoarele fabrici și uzine : pe Mării lângă Șanț, la Ilva, Fiad, Romuli și Borgo-Bistrița ferestree în legătură cu linii ferate forestiere ; în Năsăud fabrică de spirt și bere, fabrică de cărămizi ; în Borgo-Prund fabrică de hârtie și moară artificială de făină. Mori de apă sunt aproape în fiecare sat. Cu industria textilă și a materialelor de construcții, cu tăbăcărie, dulgherie, rotărie, fierărie ș. a. se ocupă în mod mai primitiv locuitorii ținutului nostru. Aflăm piue, vâltori, scărmânătoare de lână, boiangerii în mai multe comune grănicere, apoi ferestraie mai mici pe cursul de sus al Someșului și afluenților săi ; varnițe în Rodna ; olării în Bârgău ; cărămidării mai simple în unele locuri ; cariere la Mocod ; și ici-colea diferite alte instalații mai mici.

Căile de *comunicație* atât între comunele grănicere cât și spre Maramureș, Bucovina, Valea Mureșului și pe Someș în jos sunt, deși în număr restrins și unele cam primitive, în general corespunzătoare. Linie ferată avem dela Beclean la Rodna și alt ram la Bârgău, de unde un tren cu motor de benzină duce în Bucovina.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

CONTRIBUȚII LA ISTORICUL RODNEI

Iulian Marțian

Cine trece pe valea Someșului-Mare în sus rămâne încântat de frumusețile naturii, cu cari este înzestrat acest ținut. Undele cristaline ale apelor, satele întinse cu casele lor bine clădite, împrejmuite de pomet, măruntele terase cultivate, încunjurate de păduri, dealurile negre deasupra cărora se ridică piscurile albastre ale celor trei șiruri de munți, cari se desfac din vârtejul *Ineului* culminător, situat la colțul a patru provincii și, în fine, poporul frumos și bine făcut, — toate acestea se imprimă adânc în memoria călătorului și contribuie deopotrivă ca drumul să nu-i pară lung.

Când apoi târgușorul Rodna nu mai este departe, undele tulburi ale râului ne spun, că acolo se lucrează la mine; șesul se face mai îngust și dealurile se înalță mai sus. La ultima cotitură a drumului, pe malul stâng al râului, ne captivează înfățișarea unei gigantice piramide cu bazele dreptunghiulare. Este *Măgura Caselor*, acoperită în parte cu pădure și cu tufișe, a cărei culme se ridică cu 700 metri peste nivelul râului. Nu credem să mai existe undeva o formațiune naturală de regularitatea acestei măguri, dar ea mai are și o altă importanță: pe culmea ei mai rezistă vremurilor urmele unei antice circumvalații, în interiorul căreia se ridică din iarbă unele resturi de zidiri, iar la poalele ei se văd mai multe movile, unele mai mari, altele mai mici, cari la prima vedere ne fac impresia că nu sunt formațiuni naturale. Origina lor se pierde în întunericul vremurilor, când în *Măgura Caselor*

se cultivau mine de aur și argint și aceste movile ne prezintă tot atâtea mormane de zgură, provenite din topitorile cari au existat în apropierea lor.

La bazele din Est ale acestei măguri este situat târgușorul Rodna, ultima localitate de importanță în Nord-estul Ardealului.

Primele date mai specificate despre Rodna le avem de pe timpul invaziunii Mongolilor dela 1241, datorite canonicului Rogerus dela Oradea. Acest scriitor ne spune că Rodna a fost un oraș bogat al [Teutonilor], unde erau minele de argint ale regelui și în care locuia o mulțime nenumărată de oameni. El ne descrie apoi pe scurt cum a fost cucerit acest oraș de Mongoli și că primarul Ariscald împreună cu 600 de armați a fost necesitat să însoțească oștirea Mongolilor în interiorul țării.

Iată textul acestei descrieri după Schwandtner:

M. Rogerii varadiensis canonici Miserabile Carmen. cap. XX. Rex Cadan Rusciam et Comaniam, per silvas, trium dierum habens iter, sive viam, pervenit ad divitem Rudanam, inter magnos montes positam Teutonicorum villam, Regis argentifodinam, in qua morabatur innumera populi multitudo. Sed cum essent homines bellicosi et armorum penuriam non haberent; audito ipsorum adventu, extra villam, per silvas et montes eis obviam exierunt. Cadan vero respiciens multitudinem armatorum, terga dedit fingens fugam ante eos. Tunc populi cum victoria revertentes, armis depositis, inebriari vino, prout Teutonicorum furia exigit, inceperunt. Sed ipsi Tartari subito venientes, cum fossata, muros et munitiones aliquas non haberent; villam ex multis partibus intraverunt. Et licet hinc inde fieret magna strages, videns populus, quod eis resistere non valebat, se ad fidem eorum totaliter reddiderunt. Sed Cadan sub sua protectione villa recepta, Ariscaldum comitem villae, cum electis sexcentis armatis Teutonicis, suis militibus associavit sibi, venire cum eis incipiens citra silvas.

Memoria incursiunii Mongolilor s'a păstrat foarte vie, până în prezent, în poporul românesc din împrejurimea Rodnei și în toate satele se vorbește despre această catastrofă ca despre un eveniment din trecutul recent.

La anul 1906 am notat următoarea tradiție pe care mi-a comunicat-o țăranul Ioan Rus din Parva:

„Când au intrat Tătarii în țară, pela Rodna, satul Parva nu avea decât 12 case. Era în ziua de Paște, când venira peste munțe în satul nostru fugarii dela Maieru și dela Sângeorz cu vestea îngrozitoare că vin Tătarii! Puținii locuitori se ridicară în grabă, cu toate vitele lor și plecară împreună cu fugarii la munte. Cum însă zăpada prinse a se topi, fiind la începutul primă-

verii, apele erau mari și nu se putea străbate dealungul văli; ei trebuiră deci să ia calea cea rea, deoasta dealurilor de pe malul drept al râului. Dar abia purceseră la drum când iată că o laie de câini mari și răi, cari erau câinii Tătarilor, începu a-i urmări lătrând întocmai precum copolii noștri urmăresc vânatul. Bieții oameni abia se putură apăra de dobitoacele însetate de sânge până ajunseră la locul, care se numește „Puntea Tătarilor“. Pe acolo, anume, poteca este atât de îngustă și duce peste o stâncă atât de prăpăstoasă, încât doi bărbați putură să oprească laia de câini, iar când ajunseră Tătarii la acest loc, văzură că nu se mai poate înainta, se reîntoarseră în sat unde dădură foc caselor și grajdurilor. Tătarii erau îmbrăcați în pel de lup neargăsite, cari le atârnavă de pe umeri și cari la marginele din jos erau provăzute cu zurgăiaie de aramă, în scopul ca câinii să auză întoldeauna pe unde merg stăpânii lor.“

Am considerat de prea naivă și bizară această tradiție până la anul 1911, când am citit că s'a descoperit un ziar al unui călugăr Benedictin, undeva în o mănăstire din Italia. Acest călugăr descrie la fel îmbrăcămintea Mongolilor și spune și el că aveau cărduri întregi de câini cari se numesc câini de sânge. Iată deci cum se adeverește tradiția de mai sus!

Afirmația scriitorului Maginus la Timon, că Rodna a fost distrusă și că Mongolii au ucis acolo 40.000 de mineri nu este întemeiată și în documente găsim, nu peste mult timp după în cursiunea Mongolilor, relații despre acest oraș, din cari se poate concluda că întrase în rapoarte normale.

Astfel un act dela 1268 ne spune că comitele Rotho și ginerele său au vândut în Rodna, pe seama lui Enric fiul lui Brendelin pârca!abul de cetatea Buda, un turn de piatră cu o casă de lemn în apropiere, o altă casă de locuit împrejmuită cu zid, toți agrii de sub castru, unele mine de argint și o moară în râul Someș, pentru cinci mărci de argint (*strălucitor*!), cântărit după pondul de Rodna. Martori la această transacție au fost călugării Minorii și fratele Detric cavaler Teuton.

Un indiciu al nivelului cultural din acest oraș, pe acele vremuri, este mențiunea *pondului de Rodna*, iar restul din acest document dovedește că orașul Rodna era iarăși stăpânit de Teutoni și că Mongolii nu l'au distrus, ba poate nici nu i-au cauzat mari pagube.

Un alt act, anterior acestuia, dela 1264, conține un ordin al papei Urban către regele Ștefan al V-lea, ca să restituie mamei sale, reginei văduvite, satele: Bistrița, Rodna, Jelna și Crainimătul, fiind-că acestea au aparținut întotdeauna, din timpurile cele mai vechi, reginelor Ungariei.

Proximul act de importanță e datat din pragul secolului al XIV-lea (1296—1313). In acesta este vorbă despre împărțirea averilor între contele Nicolae din Rodna și între fii fratelui său cu numele Beneș (Benedict).

Numele de Beneș s'a conservat până în prezent in numirea muntelui metalifer situat la Nord de oraș. Se mai face mențiunea acestui nume și în următoarea legendă al cărei subiect nu are a face cu comitele istoric Beneș fiul lui Henz :

„A fost odată un pescar cu numele Beneș, care trăia în mare sărăcie cu soția și fiul său în o căsuță modestă dela capătul Rodnei, în apropierea râului. Intr'o seară când Beneș, după ce pescuise toată ziua fără de nici un rezultat, voia să se rentoarcă acasă cu traista goală și supărat, iată că de odată apare înaintea lui o pocitură de om cu o șapcă roșie pe cap, ținând o pipă cu țavă lungă în gură și în loc de picioare având copite de cal cu pinteni. Era Dracul în persoană! Beneș speriat voia să-și facă cruce, dar Necuratul îl preveni și îi zise cu blândețe: „Bună seara om de omenie! Eu văd că tu ești necăjit și flămând; nu te feri de mine că doar' îți voi putea ajuta. Totul atârnă numai de voința ta!“ Atunci Beneș prinse o leacă de curaj și zise: „Seara bună! Spune-mi ce vrei tu dela mine?“ Sătana continuă: „Im-e milă de tine, omule, văzându-te că suferi și te chinuiești din pricina traiului greu pe care îl duci, dar eu aș putea să te fac să fii omul cel mai bogat din întreaga țară, dacă mi-te vei închina mie împreună cu ai tăi. Atunci veți avea totul ce vă va dori inima și nu veți ducă lipsă de nimic!“ Ca fulgerul deodată îi trecu lui Beneș prin minte că ce bine ar fi să fie el om bogat, fruntaș în oraș, minierii să-i zică „jupâne!“, să fie îmbrăcat în haine bune și la ospete să-l poartească să ia loc alături de popa, iar de pescuit să nu mai știe. El răspunse deci: „Din parte-mi sunt bun-bucuros să scap de calcie și sunt gata a mă închina ție, ori cine ai fi tu, dar dă-mi răgaz să mă sfătuiesc și cu soția și cu feciorul meu, să văd ce vor zice și ei“, „Bine!“ zise Sătana, „Îți dau răgazul pe care îl ceri până mâine la această oră când îmi vei aduce răspunsul la acest loc!“ și se făcu nevăzut.

Beneș grăbi apoi spre casă, unde îl așteptau ai săi cu nerăbdare. să aducă ceva pește la mămăliga care ferbea de mult. Dar când aflară că bătrânul iarăși a venit cu traista goală începură să-l certe, încât bietul Beneș cu greu ajunsese la cuvânt. „Ascultați dragii mei să vă spun că pentru ce nu am prins astăzi nimic!“, zise Beneș cu gravitate. „Am avut o întâlnire cu însuși

stăpânul iadului în persoană!“ „Cu Necuratul? Cu Ucigăl-crucea?“ întrebă femeea și feciorul de odată. „Da!“ răspunse Beneș și adăogă „Cu însuși Sătana!“ „Și.....?“ continuă femeea. „Și i-a fost milă de mine, fiindcă nu am prins pești, din care pricină mi-a propus că noi cu toții să ne închinăm lui și el ne va face oameni bogați și ne va da ori ce i vom cere!“ Atunci feciorul lui Beneș își luă căciula; declară din prag că el nu își va vinde sufletul și plecă în întineric.

Toată noaptea și toată ziua următoare sfătui Beneș cu soția sa, ce să-i ceară Satanei în schimb pentru sufletele lor? Abia începuse a se însera și Beneș plecă în grabă la locul de întâlnire. Acolo el trebui însă să aștepte timp mai îndelungat și îl cuprinsese o bănuială că Sătana nu va veni și îl va lăsa de pagubă. Dar când începu să se amestece ziua cu noaptea deabinele, iată-l pe Ucigăl-crucea înaintea lui! „Spune Beneș ce a-ți hotărât?“ zise Sătana. „Să ierți Mărie-Ta“, răspunse Beneș, „Eu și femeea mea voim să ne închinăm Măriei-Tale, dar feciorul nostru nu voiește și ne-a părăsit casa“. „Bine și așa!“ zise Sătana. „Vă voi primi dar pe voi! Spune-mi ce dorință să vă împlinesc?“ „Femeea mea a zis:“ răspunse Beneș. „Să ne dai bani gata de argint șapte saci plini și indesați și să ne chezeșuești o viață cu tihnă de trei sute de ani și să fim ai Măriei Tale!“ „Am încheiat târgul și la noapte vă aduc bani!“ adăogă Sătana și dispăru.

Când era pela miezul nopții veni Sătana cu cei șapte saci de bani și îi depuse unul câte unul în tindă și fiindcă fuseră grei înjură și scuipă una atât de tare încât Beneș și soția sa se treziră din somn. Dar când voiră să iasă nu putură, căci Sătana răzimasese sacii de ușă și aceștia fiind grei nu era chip să-i îndepărteze altcum decât spărgând ușa dela odaie. Până se făcu ziua săpară o groapă afundă și ascuseră în aceea toți banii.

A doua zi Beneș cumpără soției sale precum și pentru sine haine noi, mâncări alese și băuturi. Astfel începură traiul cel bun.

La câțva timp cumpără apoi Beneș muntele, care și astăzi poartă numele lui, împreună cu toate minele de aur și de argint, ce se găseau în acel munte. În culmea lui cea mai înaltă își ridică un castel din marmoră și lăsă să-i sape un drum în stâncă, începând din oraș până în vârful muntelui la castel, pe care drum venea și se înapoia, împreună cu femeia sa, îmbrăcați în haine scumpe, pe o trăsură strălucitoare cu patru cai negri, iar pe unde trecea, oamenii își făceau cruce.

Astfel se strecurară încetul cu încetul și cel-trei sute de ani de trai bun pentru Beneș și femeea sa și când în fine se împlini și ziua din urmă, castelul de marmoră se prăbuși cu zgomot în fundul pământului, minele de aur și cele de argint ale lui Beneș se surpară, iar pe Beneș cel bogat și pe soția sa nu-i mai văzu nimeni mai mult. —

Odată un păstor găsi în muntele Beneș undeva o gură de baie suspată, o curăție de piatră și intră în ea. Ajuns la o adâncime mare sub pământ văzu o zare de lumină de după o cotitură. Se apropie și găsi acolo pe Beneș și pe femeea sa muncind din greu cu ciocanele la piatră. Acestui păstor i-a

povestit apoi Beneș toată pățania sa cu Sătana și și-a deplâns amarnic soarta spunând că Sătana l'a osândit să lucreze împreună cu femeea la munca grea din mina aceasta până la sfârșitul tuturor vremurilor.

Feciorul lui Beneș, care nu și-a uitat de D-zeu a fost răsplătit cu fericire pe pământ și după moarte cu viață de veci în rai. —

Averile comitelui Nicolae din Rodna și cele ale fiilor lui Beneș au fost: Satul Măghieruși din apropierea orașului Bistrița, satul Kelemenecs a cărui situație nu este identificată, o pădure la satul Sărețel, care încă este învecinat cu Bistrița, apoi satele Chintelnic, Chiuza, Sesarma din județul Dobâca și în fine un palat (*palatium*!) în Rodna, în care locuia comitele Nicolae, o casă în Bistrița și mai multe mine de aur și de argint. —

Din vremuri vechi mai găsim încă unele date de importanță despre Rodna în un raport al administratorului minelor din localitate către *tesaurat*, dela 25 Ianuarie 1804. În acesta se spune că epoca de înflorire a minelor din Rodna a fost pe timpul dinaintea incursiunii Mongolilor, când în revirul minier al Rodnei funcționau 350 de topitorii, din cari ni s'au conservat până în prezent tot atâtea mormane de zgură produsă în decursul veacurilor în ele. Toate resturile asemănătoare, pe întreaga suprafața Ardealului, nu vor ajunge această cifră! — Mai departe se spune în acest raport că decadența industriei miniere din Rodna a început dela incursiunea Mongolilor și s'a desăvârșit în urma unei catastrofale inundații, care a provenit din o extraordinară rupere de nori, ce s'a deslănțuit asupra acestui oraș. —

La anul 1310 voevodul Ardealului Ladislau promite regelui Carol Robert, că i-va restitui minele de argint dela Rodna, pe cari le ocupase pe seama sa. —

Pe la finele secolului al XV-lea doi proprietari din Rodna au dăruit două mine de aur situate în Dealul Popii, în scopul ca din venitul acestora să se edifice în orașul Bistrița o biserică romano-catolică. Dovadă că venitul a fost suficient este monumentală construcție, care s'a terminat pela mijlocul secolului al XVI-lea și în prezent servește luteranilor. —

De pe timpul stăpânirii moldovenesti în valea Rodnei ne vorbesc mai multe documente din arhivele Bistriței dintre cari unele se găsesc publicate de N. Iorga. —

Pe la anul 1770 se mai vedeau în Rodna mai multe ruine provenite din construcțiile mai de seamă ale trecutului îndepărtat, astfel unele ruine de biserici și palate. Până în prezent însă nu ni s'a conservat decât puține resturi din o monumentală biserică, zidită în stil romanic, probabil pe la finele secolului al XII-lea. Această biserică, după opinia unui arhitect specialist, nu a fost parohială ci o mănăstire a ordinului călugăresc al Benedictinilor. — În legătură cu aceste ruine mai trebuie să menționăm unele rămășițe ale trecutului îndepărtat, cari nu au seamă în întreaga țară: aceste sunt așa numitele catacombe. În vest de ruinile bisericii, pe seria de case din apropiere, cari formează frontul dinspre Est al pieței, pe sub piață și în continuare pe sub casele din frontul dinspre Vest al pieței până în râu, se întinde un vast sistem de coridoare subterane, mai largi ori mai înguste, zidite cu boltitură din pietri dure cu mortar. În prezent unele se întrebuițează de pivnițe particulare și sunt despărțite cu ziduri, altele s'au surpat, iar cele dinspre Sud sunt îndesate de oseminte omenești, în cea mai mare disordine. În bază de analogie, suntem aplicați a crede că aceste catacombe au avut destinația să servească de locuințe pe seama muncitorimii miniere, iar osemintele omenești ar putea să fie provenite din catastrofa de inundație, menționată mai sus. La tot cazul ar fi nevoie ca comisia monumentelor să ia măsuri ca aceste resturi de zidiri să fie examinate prin expert și cel puțin o parte din întreg complexul să se separeze și să se rezerveze pentru vederea publică. —

Un deosebit interes mai prezintă și minele abandonate în vechime, ce se găsesc în împrejurimile Rodnei pe întreagă întinderea terenelor metalifere. Numărul și situația lor nu sunt fixate până astăzi, deși s'au făcut în privința aceasta, începând din secolul al XVIII-lea, mai multe încercări. Intrările în cele mai multe sunt surpate, totuși unele sunt accesibile fără mare pericol.

Stăruind mai cu insistență asupra acestui fapt credem că în interesul industriei ar fi nevoie să se verifice, în afară de ori ce îndoială, dacă zăcămintele de metale nobile, care pe întinderea acestor terenuri metalifere, par să fi fost cele mai abundente din întreaga țară, în adevăr s'au epuizat cu desăvârșire; ori că este numai cazul că urma acelorora s'a pierdut din neglijența și nepăsarea unor funcționari păcătoși din trecut.

DOCUMENTE BISERICESTI

V. Șotropa și Al. Ciplea

Vieța și trecutul poporului nostru stau în legătură nedespărțită cu biserica românească. Pe lângă faptul, că Românul în toate fazele vieții sale pline de suferințe, sbucium și restriște, numai în ea își afla sprijin și mângâiere sufletească, biserica i-a dat și școala cu cei dintâi dascăli, în biserică s'au manifestat primele mișcări culturale-naționale și, cu singura excepție a epocii nefastului slavonism vârit cu scopuri distructive, tot biserica a fost și ocrotitoarea limbii-noastre strămoșești. Deaceia scriitorii noștri istorici au trebuit să dea în prima linie atenție trecutului bisericii, precum cu drept cuvânt zice istoriograful nostru Al. Lăpedatu în discursul său de recepțiune la Academie (2 Iunie 1923): „Interesul istoricilor s'a îndreptat însă, cu deosebire, spre viața bisericească, domeniu în care s'au publicat cele mai meritoase studii ale istoriografiei române ardelene contimporane și în care s'au distins cei mai de seamă reprezentanți ai ei. De aceea, pentru cei viitori, caracterul dominant al acestei istoriografii, va fi, ca și pentru noi, cel bisericesc“.

In firma credință, că, scrise în oricare limbă, toate documentele cari privesc viața noastră bisericească, sunt de cea mai mare importanță pentru desvelirea și cunoașterea trecutului nostru cultural; începem să publicăm aci o serie de scrisori și documente scoase din vechea arhivă a orașului Bistrița. Unele dintre ele sunt de interes general, altele privesc chestii locale; socotim însă că toate împreună vor putea contribui la cunoașterea stărilor sociale-bisericești dela 1700 încoace.

Pentruca cititorii să poată cunoaște mai bine situația specifică din ținutul nostru someșan, ținem să accentuăm, că dupăce partea din sus a văiei Someșului a fost anețată în secolul al 15-lea de regele Mateiu, la Bistrița, Sașii bistrițeni — nesocotind dispozițiile crăiești, ca Someșenii să se bucure de aceleași drepturi și privilegii pe cari le aveau coloniștii sași — fiind ei favorizați și de conjuncturile istorice, au început a asupra pe Someșeni tot mai mult și a-i privi ca pe iobagii lor. Deci n'are să surprindă pe nimeni, că, și în chestii bisericești, — precum se va vedea din documentele publicate mai la vale — atât guvernul, cât și forurile superioare bisericești se adresau către poporul someșan numai prin intermedierea magistratului (senatului) orășănesc din Bistrița.

Magistratul privia cu ochi răi încercările Someșenilor de-a înainta cât de puțin pe teren cultural și căuta să supprime orice mișcare de eliberare de sub jugul său. E lucru curios, că nu arareori guvernul se simția îndemnat de-a lua în apărare pe Românii someșeni, mai ales atunci când Sașii evanghelici, luptând clandestin împotriva poruncilor împărătești ale Habsburgilor catolici, promovau ortodoxismul și împiedeau intențiile domnitorilor

de-a face, mai ales pe timpul graniței, ca locuitorii băștinași să treacă la religia unită. Dar cu tot sprijinul sporadic întins de guvern în chestii cari priviau unirea, arhidiaconul districtului someșan împreună cu preoții, trebuiau să ducă grea luptă întru apărarea bisericii contra nedreptățirilor politice.

E de remarcat în fine, că sediul arhidiaconatului, la începutul secolului al 18-lea, n'a fost totdeauna Nășăudul, ci comuna în care funcționa ca preot cel numit de mitropolit ca protopop al districtului.

1

Mediaș, 4 Maiu 1705. Conte Simion de Ghimeș, generalul principelui rebel Rákoczi și prefectul județului Borsod, face cunoscut, că ia sub protecția sa pe toți preoții români uniți cu biserica Romei, și la recercarea lor le asigură privilegiile și imunitățile de cari se bucură preoții romano-catolici. În baza dreptului ce-l are din partea stăpânului său, în calitate de comandant suprem al armatei ardelenе, interzice strict tuturor ofițerilor să se încartiruească în casele preoților români uniți, să-i molesteze, păgubească, jăfuească și să le impună dări, căci altfel vor fi aspru pedepsiți.

En Ghinessi grof Simon méltóságos erdélyi fejedelem felső-vadászi Rákoczi Ferencz kegyelmes urnak őő nagysága mezei generalis marsalchja, nemes Erdély országában levő armadiának commenderozo plenipotentialis generalis, nemes Borsod vármegyének főispánja Adom tudtára mindeneknek az kiknek illik, minthogy az romai sz. ecclesiákkal uniáltatott oláh papok specialis protection alá vétetettének és hogy privilegiumok és immunitasok lévén az catholica religion levő papokkal minden impositioktul immuniáltattak és eximáltattak, melyre nézve is az egész erdélyi ditioban levő unitus oláh papok előttem megjelenvén, protectionális és exemptiönális levelemet kívántak. Parancsolom azért említett kegyelmés urunk őő nagysága által adatott fő generalissi plenipotentialis autho-

ritasombol eö nagysága minden rendben levö lovas és gyalog hadi tiszteinek hadainak közönségesen parancsolom, hogy senki is azok közül az megnevezett ditiobeli unitus oláh papok házokban beszállani ottan étel italbeli, sőt akár minemü gazdálkodást kívánni, annyival is inkább hatalmasul reájok menni s amizokat felverni vagy veretni, házok helyeit jországokat háborgatni, s azokban megkárosítani, ugy akármely rendbeli kegyelmes urunk eö nagysága tiszteli csak legkisebb impositioval aggraválni, semmiképen ne merészellenek, különben valakik ezen parancsolatomat által hagyják, érdemük szerint valo kemény büntetéseket el nem körülük. Költ *Medgyes* alatt lévő táborrul die 4 Maii A. 1705. *Dalyai Pap Lászlo* az erdélyi oláh papoknak notariususa. Concordat cum originali *P. Ioannes Persics*. Ex male descripto Pari Transsumptum per *Michaelem Conrad* Imatus Notarius Regii Civitatis Bistritzensis.

2

Alba-Iulia, 16 Iunie 1705. Párintele Iesuit *Ioan Persics* scrie primarului bistrițan, *Iohann Klein von Straussenburg (Literatus)* următoarele: Preotul *Mateiu din Zagra* s'a plâns în săbor contra primarului, că a numit în locul său alt protopop. Deoarece preoții români au privilegii confirmate, roagă pe primar să nu neliniștească și chiar să înlocuiască cu altul pe protopopul ales de întreg sinodul. Neavând primarul dreptul la aceasta, ar putea să atragă asupra sa nemulțămirea Excelenței Sale generalului. Mai departe provoacă pe primar să plătească suma de 100 floreni, cu care tot la 4 ani era îndatorat orașul să contribuie la susținerea elevilor dela școala Iesuiților.

Nemzetes vitézlő *Kis János* uramnak eö kegyelmének Besztercze szék királyi birának (titulus cum pleno honore) nekem jo akaro uramnak adassék Besztercze. Mint jo akaro uramnak ajánlom kegyelmednek szolgálatomat Isten minden kívánt jokkal áldgya kegyelmedet kívánom. Szükségesképpen kelleik kegyelmedet megtalálnom a Máthé Zagrai pap éránt, mely bėjövé a szoborban panaszkodott kegyelmedek ellen, hogy más protopopát tött kegyelmedek eö kegyelme helyében. Azért instálok kegyelmednél privilegiumjokat, mely a méltóságos generalis eö Excellentiajától confirmaltatott, sőt

becsületére fogadta hogy az oláh papokat ugy oltalmazza amint a catholicus papokat; mely fogadását eő nagysága pöcsétes levelével confirmalta. Azért kérem kegyelmedet mivel az egész synodus annak előtte ötet experesté tötte vala, a mostani peniglen confirmálja, hogy kegyelmed ötet ne háborgassa, mást helyébe ne tegyen, semmi hatalma lévén kegyelmednek arra a végre, mert ha eő Excellentia-jánál panaszt tésznek, neheztelését veszen kegyelmed magára. A felől is kegyelmedet kelletik megtalálnom, hogy a mi Deakjaink interesit mindég négy esztendőre, tudniillik száz magyar forintokat négy esztendőitől fogva megadta. Kérem kegyelmedet hogy tegye szerét ne kényszeritessünk másképpen a dologhoz fogni. Ezek után Isten oltalmában ajánlom kegyelmedet. *Albae-Iuliae*, 16 Iunii 1705. KeGYelmeTEK alázaTOS szOLgÁJA kÁplÁnJA Pater *Persics János*.

3

Alba-Iulia, 7 Iulie 1705. Pär. Iesuit *Ioan Persics* scrie primarului și senatului orășanesc din Bistrița: A primit scrisoarea Bistrițenilor, în care împărtășesc, că ar fi avut mai înainte privilegiul să aleagă, după un anumit ciclu de ani, pe protopopul bisericii românești. Cu toate că ciclul nu s'a împlinit, orașul totuș a înlocuit pe protopopul actual, care trăește, cu altul. Notarul sinodului român, împreună cu alți preoți, afirmă că până acum în Ardeal numai sinodul și episcopul au avut dreptul să numească protopopi, și tot în sensul acesta dispun și legile țării (*Approbatæ Constitutiones*). - Chiar dacă orașul ar fi avut amintitul privilegiu, cu unirea acest privilegiu s'a nimicit, având acum Românii privilegii similare cu ale reformaților și catolicilor, conform cărora *nici o putere lumească nu poate să le impună protopop*.

Privitor la suma de bani, pe care o datorește orașul pentru susținerea elevilor dela școala Iesuiților (suma amintită în scrisoarea precedentă), dupăce nu se poate da nici o amânare, Iesuiții vor purcede conform contractului. Să nu-i silească orașul ca în ambe chestiile să se adreseze către Excelența Sa guvernorul.

Nemzetes vitélő Besztercze városa királyi birojanak és tanácsnak (titulus cum pleno honore) nekem jó akaro uraméknak eö kegyelmének adassék, Besztercze. Mint jó akaro uraméknak ajánlom kegyelmednek és kegyelmedeknek böcsületes való szolgálatomat. Kegyelmetek levelét vöttem, melybe írja kegyelmetek hogy privilegiumja lött volna annak előtte, hogy bizonyos esztendök mulva eligálhatótt kegyelmetek az ott lévő oláh Ecclesiának protopopát. De amint kegyelmetek maga is megvallya levelében hogy azoknak az esztendöknek az ideje el nem jött, miképpen tehetett kegyelmetek más oláh protopopát, élvén a másik és azt megvetvén. Noha az jelen oláli papok notariusas másokkal azt mindnyájan tagadgyák hogy senkinek (állitván) nem volt jussa mind eddig az ideig Erdély országában protopopákat tenni, hanem csak az egy synodusnak és püspöknek. Azonkivül világosan szollanak Approbatæ Constitutiones regni Transsilvaniae hogy az oláh papok mindenben függjenek az oláh püspöktül, és így nem tudom ki adott volna kegyelmeteknek privilegiumot az ország articulusi ellen. És noha lött volna annak előtte, mind azon által az unioval tolatott, mellyel nyertének olyan privilegiumot, hogy olyan privilegiumokkal éllyenek, a micsodásokkal élnek a reformatus és catholicus papok. Amint azért secularis potestasnak semmi jussa nincsen hogy nekünk esperesteket tegyenek, úgy hasonloképpen kegyelmeteknek semmi jussa nincsen rajtok. Az ő privilegiumjok most ujanon confirmáltatott, mellynek páriját ime kegyelmeteknek elküldöm. A mi az mi Deakjaink interessét illeti, azt kegyelmetek maga itéletére hadgya, ha igazság szolgálatnék akkor hogy azt kegyelmetek meg ne adgya, és noha nyert kegyelmetek dilatoriumot esső esztendőre, mind azon által, mind azon által az elmúlt esztendökre, kiváltképpen mikor békességben volt az ország kegyelmeteknek eö Excellentiája olyan dilatoriumot nem adott. Egyeb aránt így elvesznének az interesek egész országban. Mi annak felötte a contractus mellett megmaradunk és aszerint procedálunk. Kérem azért kegyelmedet mind az oláh papok eránt, mind peniglen az interes eránt procedáljanak annak módja szerint, ne kinszeríttessünk eö Excellentiához folyamodni. Ezek után Istennek ajánlom kegyelmeteket. *Albae*, 7 Iulii 1705. Kegyelmetek szolgája s káplánja Pater *Persicus János*.

Suares (Szóváros), 25 Noemvrie 1706. *Popa Gavrilă* „predicator român și notar jurat” scrie primarului bistrițan, *Mathias Werner* (care în acel an era în realitate numai suplinitorul primarului Iohann Klein): Din

toate părțile, dar mai ales din parohiile românești ale ținutului bistrițan, au sosit o mulțime de plânsori la episcop; între altele se ridică acuze contra preotului *Mateiu din Zagra* (care totodată era și protopop), că el comite nelegiuiri, cununând rudenii apropiate. Deci pentru ca să nu se pângărească cinstea lui Dumnezeu și bunul nume al bisericii, să trimită pentru investire cu putere protopopească, pe un alt preot.

NOTĂ. — Deoarece din alte documente reiese, că Popa Mateiu din Zagra a ajuns protopop pe cale legală, lăturit în această demnitate de episcopul Atanasie, parecă Popa Gavrilă din Suareș lucra în interesul pseudo-episcopului *Tirca*, precum s'ar putea deduce din scrisoarea pe care o publicăm mai la vale. E semnificativ, că și Sașii bistrițeni erau contrarii preotului Mateiu din Zagra și, precum se amintește în alte scrisori cari privesc diferite chestii bisericești, ei erau pentru preotul *Grigoraș din Miițel*, pe care pe cale abuzivă l-au ridicat la rangul de protopop.

Tiszteleles *Vernell Mútyás* uramnak nemes Besztercze városának érdemes birájának jó uramnak ő kegyelmének, Besztercze. Minden jó kívánásával való kész szolgálatomnak ajánlása után, Isten kegyelmedet jó egészséggel, hosszú élettel örvendetes híreknek hallásával virágosztassa s megáldgya kívánom! Tiszteleles Biro ur! Esküt társaival edgyütt én fő notarius T. püspök ur után, sok panasz jöven minden fellől, kívált a kegyelmetek Besztercze vidékén lévő oláh Ecclesiákból, a többi között Zagoron Iako Mathe pap nevű atyánkfia iránt, hogy ő kegyelmi tisztii ellen csefekedvén a vér ellen vétkezett atyafit atyafiával átvéteti s öszve esketi, amely iránt kérem kegyelmedet s közönségesen is, hogy oly oláh papot a kegyelmetek vidékiből a mely méltó az esperestségre bocsásson és küldgyön, hogy a mi rendünk szerint arra az esperestségre az tisztre felemeljem, ugy az Istennek dicsősége ne mocskoltassék. se az Ecclesia meg ne botránkoztassék s hírünk nevünk károsulásban ne legyen, kegyelmeteknek jó akarattját leghivebben meg-szolgálom. Ezek után Isten oitalma legyen Uron a kegyelmetek életén. Szováros die 25 Novembris a. 1706. Kegyelmed kész szolgája *Gábor pap* szovárosi oláh praedicator és esküt notarius.

5

Sibiu, 27 Aprilie 1708. Scrisoarea arhiepiscopului unit *Atanasie*, adresată subjudelui *Mathias Werner* din Bistrița, în care îi împărtășește, că pseudo-episcopul

Tirca, patrocinat de generalul rákoczia *Pekri*, a jăfuit biserica mitropolitană din Alba-Iulia, apoi a destituit protopopi, înlocuindu-i cu alții răi, pe care arhiepiscopul nu îi recunoaște. Așa a făcut-o și cu protopopul *Mateiu* (din Zagra), care i-a descoperit mitropolitului, unde ține *Tirca* ascunse obiectele furate. Subjudele e rugat să protejeze pe numitul protopop și să-i dea ajutor, ca să poată recăștiga obiectele.

Amplissimo ac circumspecto Domino *Matthiae Verner* Incltyae Sedis Bistriciensis Vice-regio Iudici etc. Domino Colendo, Bistricii. Amplissime ac Circumspecte Domine Colende. Insinuari volui praesentibus circumspectae Dominationi Vestrae, qualiter durante hac rebellione aliquis pseudo-episcopus nomine *Cirka* (cuius non dubito habere aliquam notitiam) a *Pekrio* impositus, Ecclesiam nostram Graeci ritus Valachicam metropolitanam Albensem, rebus quam plurimis ablatis depredatus sit, etiam protopopatus deposuit et plurimos alios pessimos substituit, quos ego nullatenus agnosco, uti etiam in sede Bistricensi cum Protopopa *Matthia* factum est. Cum amplissimus hic apud me *Cibinii* fuerit, de rebusque Ecclesiae per *Cirkam* ablatis, ubi detinerentur, informaverit, quas sine assistentia rehabere non valeo; rogo proinde circumspectam Dominationem Vestram, quatenus latori harum. Reverendo Domino protopopae *Matthiae*, pro expetendis rebus meis assistentiam (si aliqua fuerit opus) dari dignentur, etiam alias, tamquam legitimum istius loci protopopam in suo favore conservare velint. Quam gratiam benevolentiamque exhibitam in aliis, maxime ubi mihi occasio oblata fuerit, ut reservare possim diligenter adstudebo, qui me recommendans maneo. *Cibinii* 27 Aprilis 1708. Amplissimae Dominationis Vestrae obligatissimus servus *Athanasius archiepiscopus Valachorum*.

6

Alba-Iulia, 5 Iunie 1715. Scrisoarea secretarului clerului unit, *Wenceslaus Frantz*, (de origine ceh, fost și secretar al episcopului *Atanasie*), către primarul bistrițan, *Andreas Zierner*, în care în baza arătării Popei *Mateiu* recearcă pe primar să intervină, ca preoții să nu fie nedreptățiți din partea sătenilor, cu impozite și alte sarcini, de cari în baza privilegiilor preoții sunt liberi.

* Circumspecto Prudenti ac Amplissimo Domino *Andreae*, Inclytae sedis Bistriciensis regio Iudici dignissimo ac Domino Observandissimo Bistricii. Circumspecte ac Prudens Domine Observandissime! Delatum est mihi, qualiter in nonnullis ibi adiacentibus pagis popae a pagensibus variis in praeiudicium status Ecclesiastici indebitis modis aggraventur. Cum, ut singulis constat, Sua Maiestas sacratissima gloriosae recordationis Leopoldus imperator ante aliquot iam annos universum clerum Graeci ritus Valachicum ab universis oneribus publicis suo diplomate sacratissimo clementissime immunem fecerit, et nunc denuo Augustissimus imperator modernus Carolus 6. idipsum benigne confirmaverit; Itaque suam dominationem circumspectam ut supremam illius loci instantiam praesentibus hoc in passu confidentissime requirendam esse duxi, quatenus pagensibus illis, quos oretenus exhibitor harum popam Matthias denominavit, ut a similibus statui Ecclesiastico praeiudiciosis, quibus sibi vel maxime nocere possent, supersedeant, et minus posthac clerum incommodent, gratiose imponere haud gravetur, ne cogar apud altioris potestatis personas querelas deponere. De reliquo me summe recommendans maneo *Albae-Iuliae*, 5 Iunii 1715. Circumspectae Dominationis Vestrae obligatissimus servus *Wenceslaus Frantz*, cleri Graeci ritus Valachici uniti secretarius.

7

Zagra, 1723. Scrisoarea săteanului *Vasile Rai* (în numele preoților), adresată conventului și păr. Iesuit *Ladislau Tar* din Cluj, în care comunică, că satele mai bogate ale ținutului aveau mai înainte nu numai 2, ci chiar și 3 preoți; acum însă „*conscriptorii*” au orânduit numai câte unul în fiecare sat, înșirând chiar și pe fiul preotului între iobagi, sau înlocuind pe preoții mai bătrâni cu tineri. El, *Vasile Rai*, a clădit pe teritoriul satului, înainte cu 5 ani, o *mănăstire*, lângă care trăesc 3 laici și un călugăr. Laicii întrețin din 3 stupi mănăstirea cu ceară, pe care domnii bistrițeni acum o impun cu dijmă. În satul *Zagra*, afară de mănăstire, mai sunt două *biserici*, la care serviau câte doi preoți; acum *conscriptorii* au orânduit numai câte unul, cari singuri

nu pot îndeplini liturghia. Roagă, ca la fiecare biserică să poată servi câte doi preoți, pe călugăr să nu-l molesteze cu impuneri de dare, iar fiii preoților, cari locuesc împreună cu părinții, să fie liberi de dare.

1723. Tiszteletes Szent Szék és tisztelendő *Pater Tar Urunk*, Tisztelendő Atyaságodhoz és az Szent Székhez minékünk az Besztercze vidékin lako oláh papoknak alázatos instantiánk. Tisztelendő Atyaságodnak és az tiszteletes Szent Széknek alázatosan jelentjük, hogy minek előtte a conscriptorok eljárták volna az vidékünket ahol jo falu van hogy sokan vadnak az emberek, két papot tartotunk, ahol pedig jobb falu volt három papot is, ugy hogyha egyik othun nem volt az másik suppleálta, conscriptor uraimék pedig egyet egyet rendeltek minden faluba, néhol az fia az papnak suppleálta az atyját, már az fiu is pap lévén, conscriptor uraimék pedig az fiát az falusi jobbagyokkal egy sorban veteték, sőt némely öreg papokat leteték és az ifjakat instalállák. Item azoni Zagra nevű falunkban én *Raj Vasziły* idest in territorio pagi épitetem egy monestirát öt esztendőök előtt, az hol mind eddig békessegesen laktunk, három világi ember, és egy kalugyer, az mely 3 pár világi emberek tartunk két három koszár méhet, az mely méhnek viaszából tartjuk az monestirát viaszal, most imár azt is megdézválják az Beszterczei urak, noha az dézma is az monestiráé volna. Item ugyan Zagra nevű faluban van. excepto monestira két templom, az mely templomoknál két két pap volt, már csak egyet egyet rendelvén az conscriptorok, nem vihetik végben az isteni szolgálatot. Kiért is alázatosan kérjük T. Atyádat és az Sz. Széket hogy ezeket megorvoszlani méltóztassanak, az az hogy két pap lehessen egy templomnál, és hogy az monestiránál lako, kalugyert, egyháziát portioval ne haborgassák. Item az mi papjaink fiai, kik is egy kenyeren vadnak az atyokkal, ha nein papok is legyenek immunitisok az portiotol. Amely Tisztelendő Atyaságod hozzánk való gratiaját, és az Szent Székét, mi is meghálálni el nem mulattjuk, maradván Tisztelendő Atyaságodnak és a Szent Széknek Szegény szolgálói lidem qui supra oláh papok.

Cluj, 11 Maiu 1723. Pär. Iesuit *Ladislaus Tar* serie primarului și consiliului orășenesc bistrițan următoarele:

În timpul ciumei recente a fost la guvernor și acolo a aflat multă afecțiune atât din partea acestuia cât și din partea magistratului bistrițan. De aceea speră, că magistratul îi va da ascultare și în chestia despre care scrie. Raportează, că atât din partea Păr. *Regai* (teologul de atunci al episcopului), cât și a episcopului român (*Ioan Giurgiu Patachi*) i-s'a încredințat ocrotirea clerului român din Nordul Mureșului, pe care el cu învoirea Păr. Rector a și primit-o. Deci are îndatorirea, ca în numele episcopului român să protejeze preoțimea română, ca și aceasta să se bucure de toate privilegiile preoților catolici, privilegiile asigurate de împărații Leopoldus, Iosephus și Carolus. „Conscriptorii“ nu pot nimic întreprinde în contra preoților români, cece cu ocazia vizitei făcute înainte cu câteva zile de Păr. Tar și Păr. Rector în Sibiu, le-a asigurat și D-l general și D-l guvernor, promițându-le tot sprijinul întru apărarea intereselor preoților români. Nu se va permite, ca putere lumească să atace copiii preoților și pe servitorii bisericilor. Conscriptorii li-s'a poruncit, ca ei numai să însemne numărul preoților români, și la caz dacă în unele locuri vor fi prea mulți, atunci episcopul să micșoreze numărul lor. Ei, conscriptorii, n'au nici un drept și nici pătura de-a depune și transfera preoți, căci aceasta ar face-o împotriva decretelor Majestăților Lor. Păr. Tar roagă pe magistrat să nu permită să se comită astfel de excese și volnicii contra preoțimei române, a persoanelor și averilor preoțești, precum dovedește pâra aci acasă, scrisă în unghurește (scrisoarea de mai sus, din Zagra); și n'ar fi bine, ca ea să ajungă în mâna episcopului la Viena (unde el chiar se afla atunci), sau în mâinile Excelențelor generalului și guvernorului.

Wohlgebohrener und Hochgeehrtester Herr Stadtrichter und Hochlöblicher Rath und geehrter Herr Notarius. Aldieweilen ich zur Zeit der Jüngstregierenden Pestilenz, da ich neben und bey Ihre Excellenz den Herrn Gubernator ware viel gutes und einen über meine Meriten geneigten Affekt meines Hochgeehrten Herrn und des Hochlöblichen Magistrats zu Bistritz erfahren; so bin ich auch anjetzo desto versicherter Hoffnung, dasz meine höffliche Ersuchung einen glücklichen und gewünschten Ausgang erhalten werde. Berichte also meinen hochgt. Herrn Sambt dem hochgt. Rath, dasz mir diesseyts des Fluszes Marosch nebst dem Ehrw. P. Regai von Ihre Gnaden dem Herrn Wallachischen Pischoff selbst alle Sorg über die Wallachische Klerisey und Geistlichkeit angetragen und anvertrauet worden, welche ich mit Einwilligung meines Ehrwürdigen Pater Rectors, und mit dessen Beistand angenommen; derowegen mir gewisser massen obliget dasz ich im Nahmen Ihre Gnaden des Herrn Wallachischen Pischoffs gemelte Wallachische Geistlichkeit nach Möglichkeit beschütze und ihr Recht erhalte. Num aber ist meinen hochgeehrtesten Herrn wohlbewust, dasz Ihre Majestäten drey allergnädigste Kayser und Fürsten Leopoldus, Josephus und Carolus denen Wallachischen Priestern und ihren Pfaren eben jene Privilegia und Freuheiten durch Kayserliche Decreten, welche bey Händen seynd, ertheilet worden seynd, mit welchen Privilegien und Freyheiten andere catholische Priester leben; weilen derowegen solche Privilegia von Keinem, der Ihre Majestät getrey ist, können umbgestossen werden, so haben die Herrn Conscriptores im geringsten nichts wider die wallachische Geistlichkeit anordnen können, wie solches beede Excellenzen, der Herr General und der Herr Gubernator bekennen, bey denen mein Ehrw. Pater Rector und ich vor etlich Tagen zu Hörmanstad gewesen, sondern sie versichern uns auff alle Weis, dasz sie uns auff das geringste anhalten zur Beschützung deren wallachischen Priestern allen Beystand leisten wollen, und werden auff keine Weisz zulassen, dasz deren Popen ihre Kinder und Kirchendiener, masszen solche beyfreyte Personen seynd, von weltlicher Macht angegriffen werden. Denen Herrn Conscriptoribus aber ist nichts anderes befohlen worden, als nur dasz sie die Zahl deren wallachischen Geistlichen beschreiben, damit, wan villeicht in gewissen Örtern zuviel Popen wären, darüber Ihre Gnaden der Herr Pischoff möchte ersucht werden, auff dasz solche Zahl gemünderet würde, nicht aber dasz sie selbst die Popen absetzen oder übersetzen können, denn solches Spricht Ihre Excellenz der Herr General und Herr Gubernator, ist über unseren Gewalt und wieder das Decret Ihre Majestät. Derowegen ist meine demütige Bitt an den Hochlöblich. Magisträt als meine Hochgeehrt. Herrn auff dasz sie nicht zulassen wollen,

dasz dergleichen Excess und Gewalttätigkeit wieder die wallachische Geistlichkeit und wieder ihre geistliche Habschafften und Zugehörige Personen begangen werden, dergleichen die beygelegte ungarische Klagschrift ausweiset, auff dasz nicht vileicht die Klag entweder zu den Herrn Pischhoff naher Wien, oder zu Ihren Excellenzen allhier gelange. In übrigen ist mier sehr leyd, dasz ich in tali materia odiosa meinen hochgeehrtesten Herrn eine Ungelegenheit verursachen mus, der ich mit dankbaren Gemüt Stätz ingedenk bin des mir erwiesenen grossen Affect und Gewogenheit; und deren ich auch verharre *Claudiopoli* 11 Maii anno 1723, jederzeit dienstwilligster und schuldigster Diener Pater *Ladislaus Tar*, Soc. Jesu.

9

Cluj, 17 Decemvrië 1728. Guvernorul Conte *Sigismund Kornis* către magistratul oraşului *Bistrița*: li comunică, că după moartea episcopului *Patachi* s'a iscat o mare confuzie între preoții uniți, dintre cari mulți au trecut în Țerile române, în Bănat și Maramureș, și *hirotoniți din partea episcopilor schismatici*, au întors și au cauzat aci multe inconveniente. Pentru întâmpinarea acestor intenții rele, și până la numirea noului episcop unit, Maiestatea Sa a dispus, ca actualul Rector din *Cluj*, Păr. *Fitter Adam*, în calitate de *director al preoților uniți*, să inspecteze pe aceștia cu ajutorul guvernului. Dovedit fiind, că preoții români schismatici comit multe excese, are să se publice, că preotul român care pe ascuns se *hirotonește* la episcop schismatic și nu poate produce nici un certificat din partea lui *Atanasie*, *Patachi* sau a altui episcop unit; mai departe care încearcă să alunge pe preotul unit și să provoce confuzie prin asta; imediat să fie îndatorat la purtarea tuturor contribuțiilor și supus chiar și la muncă iobăgească stăpânului său. In fine mai adaugă, că inspectorii și perceptorii de dare

să-și încheie socotelile de pe anii 1726—1728 și să le înainteze împreună cu restanțele în bani. Asemenea să se înainteze și eventualele plânsori contra miliției.

Prudentibus ac Circumspectis Primario et Projudicibus, Villico, Senatoribus ac Notario Civitatis et Districtus Saxonici Bisrieciensis; Nobis benevolis. Sacrae Caesareae Regiaeque Catholicae Majestatis, Principis Transilvaniae, Domini, Domini Nostri Clementissimi nomine. Prudentes ac Circumspecti Nobis Benevoli, Salutem et Gratiae Caesareo-Regiae Incrementum! Per decessum Baronis *Ioannis Pataki alias Nemes*, Graeci ritus Valachorum episcopi, tapasztalván az unitus és sub specie unionis lappango oláh papok között való nagy confusiot, hogy az kik köszüllők valósággal unitusok is az megholt püspök báró Pataki halála után mások azoknak confusiojokra és injuriujokra transmigrálván a két oláh országra, Banatusba és Marmarosba magokat schismaticus püspökkel papokká tételvén, és onnét visszajövéni, sok inconvenientiaikat causáltak, melyekről is midőn felséges Urunk genuine informáltatott volna, azon gonosz igyekezeteknek megelőzésére tetzedt eő felségének, mig in locum praememorati Graeci ritus Valachorum unitorum episcopi mást fog eő felsége kegyelmesen denominálni, addig az mostani Kolozsvári Rector, Pater Fitter Adam urat pro Directore poparum Graeci ritus Valachorum kegyelmesen resolválta, hogy az unitus oláh papokra inspiciálljon és ha mikben succursus kívántatik a gubernium is succurrálljon, melyre nézve látván és tapasztalván de die in diem az schismaticus oláh papoknak nagy mértékben harapozo gonosz igyekezeteket és munkáikat, szükségesnek ítéltetett hogy minden helységekbe publicaltassék hogy a modo in posterum valaki az oláhok közül titkon vagy clancularie schismaticus oláh püspökkel magát oláh papnak téteti, és az igaz unitus papot quoquo modo exturbalni igyekeznek közöttök confusiot szerezni, az olyan immediate az contributionak obnoxio: légyen, és egyéb terek viselésnek subiacealljon, egy szoval valakinek Athanasiustol, néhai báró Pataki János urtol, vagy más igaz unitus püspöktől testimonialisa nem producáltathatik az immediate contribualljon és egyéb onust is supportalljon, sőt az maga földes urának is servitiumot praestalljon. Az kik ratiotinaltak az generalis computusonn inspectorok vagy perceptorok in annis vel hibernis 1726, 27 és 28, az akkori ratiójokat hozzák bé és ha mi restantiajok vagyon a pénzt is magokkal hozzák bé. Ugy az idei aulica cancellaria fizetését is jo monetaval, az ratiok productioja azért kívántatik, hogy az neo conductus miliseknek grajczárit igazításban vehesse a commisariatus per provinciam, és a restitucionalo egy egy grajczár bonificatioja is propor-

tionaltathassék a proportione quanti contributionis, minthogy most jött az guberniumnak finalis resolutioja generalis commissarius eő Excellentiajától, mit lehessen acceptálni a praenominalt esztendőokban in computibus provintiam inter et militiam, azért ad 15 Ianuarii comparealjanak. Ha mi panaszok léssen az militia ellen, observván az első instantiákat, ha condigna satisfactioikat nem obtinealhatnak, clara reideclaratione specificálván az panaszt, hogy ki ellen vagon, cum veris documentis az guberniumnak adgja be kegyelmetek, ugy tudgya az dolgot pro ulteriori promovealni és meg is orvoslani, kegyelmetek ezeket e plenis publicalni és mindenekben a gubernium parancsolattyát effectumba venni el ne mulassa. Secus non facturis alte fata Sua Majestas Sacratissima benigne propensa manet. E Regio Principatus Transilvaniae Gubernio. *Claudiopoli* die 17 Decembris a. 1728. *Sigismundus Kornis* gub. *Sigismundus Kun* secr.

10

Sibiiu, 19 Ianuarie 1736. Scrisoarea guvernorului Conte *I. Haller* către magistratul bistrițan, de următorul conținut: Maiestatea Sa în decretul d. d. 28 Octomvrie 1735 ordonează, ca episcopul român *Baron Ioan Clain*, precum și clerul unit să fie scutiți de toate nedreptățile, excesele, volniciile, păgubirile și înjuriile; apoi din partea nimănui să nu se introducă vre-un procedeu nou împotriva episcopului și a clerului, ci totul să rămână neschimbat, precum a fost în timpul episcopului unit precedent, până când Maiestatea Sa eventual va hotărî altminterea. Apoi continuă, în mod surprinzător, astfel: Deci dacă magistratul va afla, că din partea episcopului sau a clerului, pe cale publică sau particulară, se vor introduce nouă obiceiuri prejudicioase, sau se vor admite excese, imediat să raporteze guvernului, care va lua măsurile trebuincioase. Altminteri guvernul a scris și episcopului să nu permită, ca pentru cununii să se ia dela săraci câte trei taleri, cece să observe și magi-

stratul, și să îterzică, că sârmanii să plătească mai mult, decât s'au îndatinat în timpurile trecute. La caz de neînțelegeri să se adreseze episcopului român, și dacă episcopul n'ar lua măsuri, atunci să se apeleze la guvern.

Sacrae etc. nomine. Prudentes etc. incrementum! De dato 24 mensis Octobris a. 1735 proximi praesenti emanalt kegyelmes decretumát eő felségének ma vőtte s olvasta alázatosan a gubernium, melyben is kegyelmesen méltóztatik eő felsége parancsolni hogy az ur oláh püspök B. Klein János uram eő kegyelme és ezen principatusbeli unitus Graeci ritus clerus a gubernium által mindenemű törvénytelenések, excessusok, erőszaktételek, károsittatások és injuriáltatások ellen manuteneáltassék, és a megnevezett püspök ur és clerus ellen senkitől semminemű innovatiót behozni s cselekedni meg ne engedgyen, hanem minden dolgok abban a statusban maradjanak, az melyben voltak az elebbeni unitus oláh püspök urak eő kegyelmek idejében, mindaddig valameddig eő felsége mindenekről annak idejében kegyelmesen fog resolválni, mellyet is kegyelmetek így értvén ezen eő felsége kegyelmes parancsolattytát, maga directioja alatt lévő mindennemű helységekbe suo modo publicálni és observálni s observáltatni tartsa s ismerje maga homagialis alázatos obligatiojának lenni; hoc addito, hogy ha kegyelmetek is a fenndenominált B. püspök urtól eő kegyelmétől vagy a clerustól, akár publice akár privatim tapasztalt vagy tapasztalt valamely praeiudiciosa innovatiót behozatni, avagy excessust admittáltatni, az olyanokrol kegyelmed és kegyelmetek a guberniumot ab officio genuine credibiliter et authentice etiam de specificis et individuis informálni el ne mulassa, hogy a gubernium is annak utánna ahoz képest tehesse maga officiumát in locis debitis, más-ként az urnak oláh püspök uramnak is irt a gubernium, hogy afféle dolgokat maga subordinatussi által is cselekedni s cselekedtetni meg ne engedgyen signanter az esketésért vagy is copulatioért három három máriást a szegénységtől venni ne engedgye, melyre kegyelmetek is reá vigyázzon, és ha valahol exigálni akarnak absolute tiltsa meg a szegénységnek, hogy semmivel is többet ne fizessenek, mint ennek előtte szoktak volt ab antiquo adni, de ha ebből valami egyéb egyéb inconvenientiak származnának az oláh papok részéről, in hoc passu requirálja kegyelmetek az ural oláh püspök uramat, és ha eő kegyelme tézsen rola, bene quidem, ha pedig nem legottian recurrálljon kegyelmetek a guberniumhoz. Sic facturis etc. *Cibinii* die 19 Ianuarii a. 1736. *C. I. Haller* gub. David Mariaffi de Maxa secretar.

Sibiu, 5 Martie 1736. Guvernorul Conte *I. Haller* scrie magistratului din Bistrița în materie similară cu cea din scrisoarea de mai sus d. 19 Ianuarie, ca anume magistratul nici de cum să nu permită încassarea a trei taleri pentru cununii, ceea ce guvernul a notificat din nou episcopului. Privitor la alte eventuale excese din partea preoților români, magistratul să se adreseze către episcopul unit, ca la prima instanță, iar în caz de lipsă, să apeleze la guvern.

Sacrae etc. nomine. Prudentes etc. incrementum ! Kegyelmetek penultimi proxime evoluti mensis datált levelét az acclusával edgyütt vette a gubernium és olvasta, melyekben is mi légyen megértette, kikre kegyelmeteknek röviden ezt válaszolja, hogy kegyelmetek tartsa magát a gubernium commissiojához, és a kopulatioéért praetendált három mariasokat (usque ad ulteriorem determinationem) ugyan csak megadni és venni ne engedje, ugy vagyon irt az ur oláh püspök uram eö kegyelme a guberniumnak, olyan formán mint kegyelmeteknek is azon materiába, de a gubernium ujjolag másodszor is rescribált eö kegyelmének, hogy absolute nem engedí azon három mariasóknak megvételet, kihez képest kegyelmetek továbbra is e tevök légyen ezen dologba. Ami pedig az oláh papoknak egyebek iránt valo excessusit illeti, azok felöl kegyelmetek a prima instantiat ugy mint az urat oláh püspök uramot eö kegyelmét, suo modo cum sufficienti eatenus informatione et comprobatione megtalálni és remediumot kérni el ne mulassa, mely is ha succedál, bene quidem, ha pedig nem azután a guberniumhoz is recurrálhat kegyelmetek. Sic facturis etc. *Cibinii* die 5 Martii a. 1736. *C. I. Haller* gubern. David Mariaffi de Maxa secret.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Blaj, 14 Noemvrie 1736. Episcopul *Ioan Inocențiu Clain* scrie primarului bistrițan *Daniel Klein*, că conform uzului vechiu toate satele românești contribuiau cu o sumă de bani, ca *dar benevol*, din care episcopul o parte o destina pentru scopuri bisericesti și școlare, iar alta pentru trebuințele proprii; și datina aceasta s'a ob-

servat până în zilele de acum. Singur numai dela *protopopul năsăudean* primește informația, că primarii unor sate afirmă să fi primit poruncă dela primarul Bistriței să nu dea această dare bisericească. Episcopul însă nu poate să le dea crezământ, cunoscând prudența primarului bistrițan care nu va da prilej să se strice obiceiurile vechi, să se amestece nechemăți în venite streine, și să se turbure buna armonie. Roagă deci pe primar să dea sprijin protopopului în chestii juste și legitime de felul acesta. Dacă din pricina asta ar urma ceva neplăceri pentru sate, atunci urmările să și-le ascrie șieși.

Amplissime ac Prudentissime Domine, Dòmine mihi Observandissime! Vetusta memoriae hominum excedens, a maioribus tam nostris, quam amplissimarum Dominationum Vestrarum inviolate observata consuetudo fuit, ut universi pagi Valachici in hocce principatu immo proporționaliter etiam mixti in signum filialis eorum cathedrae episcopali subiectionis, modicum aliquem censum praestarent, quem episcopi, partim in pias causas, templa, scholas etc. partim in suam necessitatem convertere consueverunt, quae laudabilis consuetudo usque hodie ab omnibus debite observatur. Unice ab archidiacono Neszeudiensi informor quod certi quidam pagorum iudices affirmassent, se mandatum ab amplissima Dominatione Vestra habere minime praestandi dictum cathedralem numorum censum quibus, vel ex eo etiam quod id in hominem prudentem qualem amplissimam Dominationem Vestram novi, cadere nequeat, fidem adhibere nolui, eo enim facto uni alterius antiquas consuetudines invertendi, alienis proventibus immiscendi, bonamque et laudabilem harmoniam infringendi ansa daretur. Hinc amplissimam Dominationem Vestram peramice rogandam duxi, quatenus iis, quos sub iurisdictione habet, intuitu praemissorum demandare, dictoque archidiacono in iustis et legitimis condignam assistentiam exhibere dignaretur; reciprocum in aliis occurrentiis charitatis et benevolentiae officium a nobis praestolatura. Alias si pagis illis quidpiam praeter voluntatem evenerit, sibi adscribant. In reliquo praetit. Dominationem Vestram divinae providentiae commendans, constanter maneo *Balafatvae*, 14 Novembris 1736. Amplissimae ac Prudentissimae Dominationis Vestrae obligatissimus servus *Ioannes I. L. B. Klein, episcopus Fogarasiensis*.

13

Sibiu, 31 Iunie 1738. Guvernorul și consilierii catolici ai guvernului împărtășesc magistratului bistrițan, că conform raportului primit, în satul săsesc *Vermeș* din districtul bistrițan *locuiesc stabil numeroși Români*. Aceștia în timpul mai de mult au avut o *capelă (paraclis)*, care veche fiind, s'a ruinat. Rugați de acei Români, recomandă, ca uniții sau să-și poată ridica capela ruinată, sau să-și poată face alta, cel puțin din nuiele, și cu consensul magistratului să li-se poată celebra liturghie prin preot legitim, ordinar în Ardeal.

Spectabili Amplissimi, Prudentes etc. Relatum existit in districtu Bistritziensi pago Saxonico Vermes dicto, numerosos esse Valachos constanter eundem locum inhabitantes, qui etiam ante annos aliquot suum tempellum habuerunt, iam antiquitate collapsum et ruinatum, moti itaque praedictorum Valachorum precibus recommendatum esse voluimus, ut illud ruinatum, vel vero aliud saltem ex ingultis, qua unifi sibi erigere valeant et exercitiuntur parochiali, per functionem interim legitimi et in provincia ordinati popae consensu et concursu DVestrarum habere possint. Caeterum maneamus Tit. D. DVestrarum paratissimi etc. Gubernator, Consiliarii Guberniales in Transsilvania Romano-Catholici.

14

~~*Sibiu*, 6 Maiu 1744. Guvernorul Conte Haller și cancelarul Baron G. P. Pongracz împărtășesc magistratului bistrițan, că în timpul din urmă s'a pripășit prin Ardeal un înșelător strein cu numele *Bassarion* (faimosul călugăr *Visarion* trimis de patriarhul sârbesc *Ioanovici Șakabent*) care neputându-se legitima, a fost deținut. Pe țărani români într'atâta i-a amăgit, încât unii din ei nu vreau să cerceteze biserica și să respecteze pe preoți, astfel că și guvernorul se miră, cum de oamenii au putut să dea crezământ unui astfel de impostor. În consecință,~~

magistratul este strict provocat, ca în înțelegere cu proprietarii și în prezența antistiilor și preoților să impună sătenilor cercetarea bisericii, căci altminteri renitenții vor fi pedepsiți conform legilor țerii.

Sacrae Regiae Majestatis Archiducis Austriae Principis Transilvaniae et Siculorum Comitis Dominae Dominae Nostrae Clementissimae Nomine. Generose Prudentes item ac Circumspecti Nobis Benevoli et Honorandi salutem et gratiae Regiae incrementum! Egy Bassarion nevű idegen ez hazában most vetődött vándor ámito, a ki magát nem is legitimálhatta mi rendbeli ember légyen, minek utánna observaltatott ittléte és magaviselése azonnal intercipialtatott ugyon; mind az-által az alatt amint referáltatik az ügyű oláhságot annyira elámitotta, hogy némelyek közülök falustol templomokat frequentálni s papokat agnoscálni nem akarnak, melyen csudálkozónék a gubernium, ha ha egy oly hitvány nyomorult vándorlonak szaván annyira megindultanak volna; mind az-által ha ugy vagyon Isten s haza törvénye ellen valo dolog lévén, committáltatik kegyelmeteknek autoritate guberniali igen districte maga gremiumában egyetértvén a possessorokkal azokkal együtt, az hol penig possessorok nem léznek, a tiszték az oláh papok jelenlétében falunként a községet elé állitván serio intsék, hogy az haza törvénye szerint templomokat frequentálják, különben ha azt posthabeálnak Comp. Const. Part. 1. Art. 1. Tit. 2. decernált büntetést el nem kerülük a renitensek. Mint viszi penig kegyelmetek ezen parancsolatunkat véghez a guberniumot informálni el ne mulassa. Sic facturi etc. Cibinii die 6 Maii Ao 1744 C. Haller gubernator, B. Georgius P. Pongracz cancellarius, Steph. Boér secr. gub.

Trei călători străini despre Valea Someșului

Vasile Bichigean

Urmând obiceiului practicat și în alte reviste, de-a publică în traducere schițele de călătorie de studii întreprinse de personalități de valoare, vom comunica și noi din când în când, în rezumat, atari descrieri de călătorii. Pelângă că sunt un izvor informativ, necesar celui ce vrea să cunoască și să scrie istoria unei țări sau unui ținut, mai au avantajul, că, rezultând din contactul imediat cu persoane din toate clasele sociale, conțin observațiuni juste, impresii obiective, în cari se oglindește adevărata stare a ținutului cercetat. Fiind străini acești călători, sunt mai în măsură să remarce și să judece nepărtinitor moravurile și obiceiurile popoarelor studiate, să vadă ce are particular fiecare și să cunoască părțile bune și rele.

În cele ce urmează comunicăm părțile, cari interesează ținutul nostru, din scrierile a trei călători străini: francezul *De Gerando*, germanul *Bergner* și englezul *Boner*. Toți trei au călătorit prin Ardeal și și-au notat

impresiile; fiecare văzând această provincie prin prisma intereselor națiunii sale și propunând o soluție chestiunii naționalităților din această parte aparținătoare fostei monarhii austro-ungare, conform vederilor diplomatice ale țării sale.

I.

Augustin de Gerando, scriitor francez, s'a născut la 1820 în Lyon și a murit în Drezda în 1849. Căsătorindu-se cu o contesă maghiară, a venit în Ungaria, unde a luat parte la războiul pentru independență. A fost membru al academiei maghiare. Călătoria de studii a întreprins-o în anul 1845 și rezultatele le-a comunicat în scrierea: „*La Transylvanie et ses habitants*“ (Transilvania și locuitorii săi).

Acest străin, care a locuit multă vreme în Ardeal, a socotit vrednică de studiat această provincie din cauza bogăției solului său, a fizionomiei și caracterului locuitorilor săi, precum și din cauza amintirilor legate de instituțiunile sale. Arată un interes deosebit față de poporul român, „un popor romanic, cel mai vechiu în Ardeal, care locuiește număi în Ardeal și Ungaria, ci și în Basarabia, Moldova, Muntenia și alte provincii turcești“. Spune mai încolo: „Multe inimi nobile s'au ocupat de viitorul acestui popor împrăștiat și robit de secole. Mulți se gândesc la o republică federativă, al cărei miez l-ar forma Moldova și Muntenia, și pentru alcătuirea căreia Rusia ar trebui să cedeze Basarabia, iar Austria Ardealul“. Păreră scriitorului este, ca toate aceste provincii românești să se unească sub sceptrul Austriei.

Cu privire la Valea Someșului are următoarele:

Rodna veche, sat cu situație pitorescă și locuit de mineri.

Dacă se poate crede tradiției, în evul mediu a fost un oraș important, locuit de coloniști germani și numit Rothnau. A înflorit în cele dintâiu secole ale monarhiei austro-ungare și a fost distrus cu ocazia năvălirii Tatarilor din 1241. Canonicul Rogerius povestește, că Cadan căpetenia Tatarilor, ademenit de bogățiile orașului, a venit cu gândul să-l jefuiască. Dar a fost oprit înaintea porților cetății de oastea cetățenilor, cari fuseseră încunoștiințați despre

aproprierea lui, și a trebuit să se retragă. De abia dispăruseră hordele aziatice, coloniștii nemți sărbătoriră învingerea prin o orgie: „cum se cade vitejei germane“. Cadan, care tăbărise nu departe de oraș, așteptă momentul prielnic, când locuitorii vor ajunge, în urma beției, în neputința de a-se apăra. Intră cu grabă în oraș, îi surprinse pe Germani în toiul beției și îi măcelări. Cruță însă pe 600 dintre cei mai buni soldați și pe căpitanul lor Aritscald, pe cari îi sili să se unească cu trupele sale și să-l ajute.

Această povestire a cronicarului este confirmată prin o ruină, ce ce află în mijlocul Rodnei și în care se pot recunoaște rămășițele ogivale ale unei biserici.

În boltele subterane se văd o mulțime de oseminte omenești. Populația din timpul, când De Gerando a fost în Rodna, nu putea să umplă biserica, dovadă că odinioară locuitorii acestei localități au trebuit să fie mai numeroși. Nu departe de graniță se află o ridicătură lungă, care leagă doi munți și se numește: șanțul Tătarilor, și o cărare prăpăstioasă, pe care au coborât Tătarii.

De Gerando admiră portul elegant al Româncelor: o maramă roșie sau albă, înfășurată numai pe o parte a capului și care lasă să se vadă o cosiță de păr negru. Cămașa bogat brodată nu este legată la gât, ci deschisă. Cu o anume cochetărie își ridică puțin cătrința cu dungi colorate. Mai poartă apoi o blană scurtă albastră brodată cu flori.

Urmează istoricul regimentelor de graniță, pe care nu-l dăm aci, fiindcă va face subiectul unei lucrări aparte. În întreg districtul de graniță năvălăuiesc sunt poduri minunate și șosele mărețe, așa încât te crezi în o țară civilizată. Însă toate aceste lucrări, cași exercițiile militare, țărani le fac numai la comandă, și nu sunt rezultatul unui progres cultural deosebit al populației din acest ținut. Românii în genere sunt puțin războinici, ceeace nu înseamnă însă, că nu sunt soldați de valoare, dovadă luptele dela Aspern și Wagram. Nu sunt prea însuflețiți de un sentiment de patriotism sau de credință față de împăratul lor, ceeace își află explicarea în starea de sclăvie, în care au lăncezit multă vreme. Românii luminați și instruiți văd singura mântuire a neamului

românesc de pe aceste plaiuri în unirea sinceră cu Ungaria, însă masa poporului, condusă de religione și de preoții atotputernici își ațintește privirile spre țarul Rusiei.

II.

Charles Boner, poet și scriitor de călătorii, englez, s'a născut în 29 Aprilie 1815 în Bath, a trăit multă vreme ca crescător la familia princiară Turn-Taxis în Regensburg, mai târziu ca scriitor în München, apoi în Viena și a murit la 7 Aprilie 1870 în München. Scrierea sa, din care extragem cele ce urmează, poartă titlul: „*Transylvania, its products and its people*” (Transilvania, produsele și poporul său).

Călătoria în Transilvania a întreprins-o în anul 1865. S'a năzuit să cunoască adevărata stare a lucrurilor și să fie drept față de toate naționalitățile conlocuitoare. Dacă aceasta nu i-a succes în tot locul, pricina este a se căuta în greutățile, ce le pune în calea informațiilor precize influența sentimentului de naționalitate și partid.

Din ținutul de graniță a atins următoarele puncte :

Năsăudul, o comună românească, în care spre surprinderea sa, găsește case solid clădite, ba chiar frumoase. Aceasta se poate atribui faptului, că aci a fost pe vremuri reședința regimentului al doilea românesc de graniță și casele serveau ca locuință ofițerilor. Locuitorii stau pe o treaptă culturală înaltă. Cei mai mulți dintre ei vorbesc bine limba germană, și întreagă ținuta, pășirea și purtarea populațiunii arată, ce poate face educația. Pe timpul graniței erau școli bune, pe cari locuitorii, erau obligați să le cerceteze. Acest lucru a avut urmări bune. Locuitorii poartă haine bine lucrate, au în picioare cisme, în loc de sdrențe. Edificiul școlii a ars în 1848, regimentul a fost desființat și pe banii, pe cari în baza unei convențiuni avea să-i primească *Năsăudul*, s'a întemeiat un gimnaziu (liceu).

Dorința *Năsăudenilor* este să-și clădească o biserică mai mare și să se înființeze o episcopie în loc. Cu timpul *Năsăudul* va fi pentru națiunea română un centru, cum este Sibiul pentru Sași, și Clujul pentru Unguri. Din convorbirea avută cu vicarul român a aflat, că dorința poporului este să se întărească,

și să ajungă la o situație egală cu a celorlalți locuitori ai țării. Le impută Năsăudenilor, că sunt conduși de un prea mare „amor habendi” și că cu cât guvernul le dă mai mult, cu atât mai tare le crește și apetitul. Guvernul le-a cedat casele, în care au locuit ofițerii, apoi păduri și bani, la a căror proprietate Românii au dovedit că au drepturi indiscutabile. Argumentul cel mai puternic al lor este, că ei au fost proprietarii originari ai țării și au fost deposedați în favorul Sașilor.

E o greșală, după părerea autorului, că li s'au încuviințat Românilor toate cererile. Prin aceasta s'a deșteptat în ei un sentiment de prea mare prețuire a valorii proprii. Au un conducător pe cât de ager la minte, pe atât de viclean, și de sigur nu se vor odihni, până când nu vor pune mâna pe pământ, putere și influență politică. Austria greșește, când clădește pe credința acestui popor, care n'are nici o simpatie pentru guvernul țării, ci privește înspre Rusia, al cărei stăpânitor este în acelaș timp și capul suprem al bisericii. Nimic nu i atrage spre Apus, speranțele Românilor sunt îndreptate toate către Răsărit și toți nutresc în taină nădejdea, că odată, după unirea tuturor provinciilor, se va întemeia o națiune românească mare și puternică.

Pe funcționarii români îi învinovățește de parțialitate, neștiință și proceduri ilegale. Și totuș e de mirat, că pretutindenea domnește siguranța personală și că sunt atât de puține brutalitățile. În campaniile din Italia din 1848—49 Românii s'au luptat vitejește, atacând pe dușman cu pietrii și pe urmă cu armele. Au respins un regiment de Zuavi. Românul trebuie silit să se supună legii și să știe, că este o stăpânire peste dânsul, altcum se dedă la excese și anarhie. Nu se prea îngrijește de viitor, e cu mult mai fatalist, decât să creadă că poate schimba ceva cu voința sa.

Prin întemeierea de case de păstrare, prin îndertnarea și deșteptarea gustului de carte, dar mai vârtos arătându-i avantajele unei vieți mai active, ar fi cu putință, ca Românii să ajungă la o stare mai bună, căci este o națiune ambițioasă.

Scriitorul a luat parte la o nunță țărănească, al cărei decurs îl descrie în amănunte. Ceeace l-a impresionat mai mult e faptul, că tinerii jucau afară în frig; portul, fizionomiile nuntașilor, icoanele de pe pereți, paturile cu perini multe, ștergarele de pe la

icoane, cari „dedeau întregii scene un caracter pitoresc“. Fetele îi păreau așa de brune cași Italienele. A admirat mult darul de a improviza versuri, vioiciunea și istețimea improvizatorilor. Descrie datinele de Crăciun și în deosebi Irozii, pe cari îi aseamănă cu pasiunile din Oberammergau.

Își continuă calea spre „*dives Rodna*“, care mai înainte fusese oraș săsesc, însă dărămată de Tataři, fu părăsită de Sașii și reimpopulată de Români. Sașii însă nu renunțară la pământurile lor și de aci lupta continuă dintre aceste două popoare, care mai durează și astăzi. Minele sunt lucrate cu deficit din cauza administrației proaste.

A trecut apoi la *Borgoprund*, a cărui regiune o aseamănă cu valea Inn din Austria. A intrat în casa protopopului de aci, a cărui soție i-a arătat lucrurile de mână țesute în casă. A văzut și războiul (teara), pe care îl compară cu războaiele, pe care le folosesc popoarele din interiorul Africei și cu războaiele depe monumentele egiptene. Ce mașini simple și cu toate acestea câte lucruri frumoase se pregătesc cu ajutorul ei.

A intrat în o casă țărănească, care eră de o curățenie surprinzătoare. Casele nu erau acoperite cu paie, ci cu olane. Întreg satul are un aspect drăgălaș și curat, dovadă că a aparținut graniței și că locuitorii au avut școli bune și s'au obicinuit cu ordinea.

III.

Rudolf Bergner, etnograf german și scriitor, s'a născut în Lipsca în anul 1860 și a murit în Gratz în 18 Iulie 1899. A călătorit prin Ungaria și Transilvania în mai multe rânduri. Scrierea lui, care ne interesează, este: „*Siebenbürgen*“ (Transilvania), și a fost publicată în anul 1885.

În această operă și-a propus să prezinte în mod concis referințele etnografice, sociale și istorice ale acestei provincii. În acest scop s'a folosit de toate mijloacele auxiliare disponibile și în special a intrat în contact cu deosebitele naționalități. Deviza i-a fost adevărul.

Ajunge în Transilvania venind din Maramureș. Din valea Someșului descrie următoarele comune:

Rodna nouă, unde rămâne foarte uimit de deosebirea izbitoare ce este între această comună și comunele româno-evree din Maramureș, în cari domnește murdăria și mizeria, populația este ruinată, oprimată și puțin curtenitoare. În Rodna nouă casele au un aspect prietenos și curat, iar locuitorii sunt politicoși și îmbrăcați cu gust. Descrie portul someșan, care e cel de azi.

Rodna veche, în care ajunge chiar în o zi de târg și săptămână. Fiind Sâmbătă, Evreii lipsesc. Il impresionează plăcut Româncele cu marama legată cu multă cochetărie, ce le dă un aspect de amazoane. A doua zi cercetează biserica gr. catolică, unde mai stau zidurile bisericii germane ruinate de Mongoli în 1242. Cu 600 ani înainte s'a ridicat aci, după mărturisirea canonicului Rogerius, „o cetate de munte teutonică, puternică“, înconjurată cu ziduri și prevăzută cu turnuri, una din primele colonii săsești din Ardeal. Numele i-a fost Rodenau, și a fost locuită de cetățeni bogăți, cu vază. A avut pe atunci probabil 42000 locuitori și a stăpânit în ea o viață socială veselă. Cronicarul amintit descrie în scrierea sa „Carmen miserabile“ devastările Tătarilor. După o luptă desperată cetatea fu cucerită, iar burgraful Ariscald trebui să întărească trupele aziatice cu 600 soldați de ai săi. Cetatea fu dărâmată, apoi reclădită, dar decăzu începând cu secolul al XVIII-lea. Colonia săsească a dispărut și locul i-l-au ocupat Românii, în cari s-au contopit puținii Nemți, ce au mai rămas. Așa se explică cum mulți Români au nume germane.

A făcut o excursiune la Valea Vinului și la minele de plumb și argint, ai căror muncitori erau în majoritate Români. Contrazice aserțiunea unor călători, că din cauza elementului românesc minele decad; dimpotrivă, au luat un avânt nou.

Nimic important în satele ce urmează: Dombhat, Sângeorz, Ilva mică, decât că conții și baronii maghiari, cari cercetează aceste locuri climaterice și de băi, inebuniți de ochii negri, focosi și de portul pitoresc al Româncelor își uitau de starea socială și duceau acasă, ca stăpână a castelului și inimii lor, câte o Româncuță de acestea impunătoare.

Înainte de ce și-ar continua călătoria pe Valea Someșului în jos, cercetează satele săsești și mai ales orașul Bistrița. Ceeace ne interesează din această parte a călătoriei sale, este comparația

ce o face între poporul săsesc și cel românesc. Poporul săsesc este puțin prietenos și ospitalier, Românul dincontră dă bucuros tot ce are în casă și pivniță. Sașii sunt cruțători, sgârșiți și din acest motiv aderenți ai sistemului de doi copii, ca să nu trebuiască să-și împărțească averea în prea multe părți, Românul e încrezător în puterile sale; deși sărac, nu se teme de viitor; cea mai de preț comoară sunt pentru el copiii. Moștenirea ce le-o lasă el copiilor săi este: „mulțumirea cu puțin, o vitalitate puternică și inteligență înăscută.” Din cauza nefericitului sistem de doi copii satele săsești sunt pustii, se depopulează și locuitorii vechi fac loc poporului, căruia îi aparține viitorul în Ardeal: valahului disprețuit.

Dela Bistrița trece la *Năsăud*, care este o colonie impunătoare. Străzile sunt curate și largi, la dreapta și la stânga se ridică case mari, la cari se remarcă caracterul militar. Și atunci era izbitoră mulțimea mare de Evrei. Năsăudul, fost centru al regimentului al doilea de graniță, e acum un centru cultural. Din fondurile grănicerești s'a înființat liceul, la care funcționează puteri didactice iscusite. În urmarea acestui fapt domnește o viață spirituală românească destul de pronunțată. Această împrejurare au voit să o folosească Românii pentru strămutarea episcopiei din Gherla, dar s'a renunțat la acest proiect.

Urmează istoricul regimentelor grănicerești.

O delimitare de graniță între Maramureș și districtul Năsăudului

Dr. AL. CIPLEA

Am înaintea mea un document de cea mai mare importanță: copia proceselor verbale redactate în 1815 luna Iulie și August cu ocazia delimitării graniței dintre Maramureș și districtul Năsăudului. Două ținuturi românești, cu trecut glorios, care au avut o viață atât de deosebită. Prelungirile Carpaților NE. au format în trecut o barieră care opria orice contact între cele două ținuturi vecine.

De fapt, Maramureșul numai din vreme în vreme a avut soartă comună cu Ardealul. Politicește aproape totdeauna a aparținut Ungariei. Viața bisericească încă i-a fost deosebită. Maramureșenii ascultă, până aproape de mijlocul secolului al XVIII, de episcopul lor propriu. După stingerea episcopiei maramureșene ajung sub jurisdicția episcopilor ruteni din Muncaci, și abia dela 1853 intră în legături bisericești stabile cu Românii ardeleni, când Maramureșul românesc e supus scaunului episcopesc din Gherla.

Din acest motiv mi s'a părut foarte important documentul, în care aflăm descrierea amănunțită a munților care formează granița între leagănul Moldovei și districtul militar năsăudean. Dar mai e și altceva. Documentul care cuprinde faza ultimă a unui litigiu de graniță mai mult decât secular, înșiră o mulțime de nume de familii din Maramureș și graniță, apoi numirile uzitate atunci și mai vechi ale munților limitrofi. Tot atâtea date prețioase din punct de vedere etnografic, geografic și chiar limbistic.

Acest litigiu vechiu de graniță datează din 1635. Atunci s'a încercat o convenție amicală între comunele maramureșene interesate și orașul Bistrița. Neřeuşind încercarea de împăciuire, principele ardelean Gheorghe Rakotzi a încredințat judecarea chestiunii asesorilor de tablă Mindszenti și Gavai. Sentința s'a pronunțat în 1637, în defavorul Maramureșenilor. Aceștia au făcut apel. Atunci la ordinul principelui, protonotarul Csefei a făcut reambularea graniței din litigiu și la anul 1638 a adus sentință în favorul Maramureșenilor. În acelaș an, în urma apelului Bistrițenilor, principele Rakotzi, prin Tabla judecătorească, fixează definitiv limitele între comunele mărginașe din Maramureș și districtul Năsăudului, respectiv între Ungaria și Transilvania. Nici această sentință, numită „adiudicatoriae Rakotzianae“, n'a avut darul să liniștească spiritele. Tocmai pentru aceea articolul de lege 92:1715 spune că granița dintre Ungaria și Transilvania nu e certă. Mai târziu, la cererea comunelor mărginașe maramureșene, împărăteasa Maria Teresia dă unei comisii speciale sarcina delimitării graniței. Lucrările de delimitare s'au făcut între anii 1762 și 1768. Dar și aceste lucrări de delimitare au rămas fără rezultat, fiindcă comisia ardeleană n'a voit să cedeze dela linia Rakotziană, favorabilă districtului grăniceresc năsăudean.

În urmă, în baza articolilor de lege din 1799, 1802 și 1807, s'a înjghebat o nouă comisie de delimitare care avea instrucțiuni noi și putea să aducă hotăriri cu neglijarea liniei Rakotziene. Comisia avea două părți: una ungureană și cealaltă ardeleană. Și-a început lucrările în Septemvrie 1814, în Sighet. După mai multe ședințe a încercat să iasă la fața locului, dar din pricina zăpezii căzute de vreme în cantități mari și a frigului, n'a putut să facă reambularea.

Lucrările întrerupte s'au continuat în Iulie și August 1815. Comisia de delimitare a avut ca președinte ungurean pe episcopul Satmarului, Petru Klobusitzki, iar ca președinte ardelean pe baronul Iosif Nalatzi, comitele suprem (prefect) al Zarandului. În comisia ungureană erau membri consilierii Iosif Almasy, Anton Noszdfo-vitzki și vicecomitele (subprefectul) maramureșan Samuil Moritz; în cea ardeleană baronul Ignatie Kemeny, Gheorghe Marienburg și Nicolae Rettegi; iar din partea regimentului (legiunii) II românesc de

graniță vicecolonelul Anton Zatetzki și căpitanul Samuil Brukner ; din partea directoratului fiscal Gh. Földesi ; secretar Ioan Munkatsy.

În Sighet comisia a ținut 2 ședințe, în 13 și 18 Iulie, fixând termenul călătoriei la fața locului pe ziua de 24 Iulie. În ziua stabilită comisia a plecat. Din leud, unde a făcut primul popas, în 26 Iulie a voit să meargă prin comuna Dragomirești la muntele Țibleș. Dar neputând trece râul Baica, de lângă Dragomirești, umflat de multele ploi, comisia a fost nevoită să se reînapoieze la leud. În fine, în 30 Iulie, trecând nu cu puțină primejdie, râul pomenit, ajunge la Poiana Țibleșului, locul fixat pentru începerea reambulării. De aci, în 31 Iulie comisia întregă s'a suït în munte și a început reambularea liniei Rakotziene. La lucrarea aceasta a ajutat din partea celor 5 comune maramureșene (Dragomirești, Seliște, Săcel, Moisei și leud) interesate : subjucele nobililor (pretor) Iosif Drăguș, fiscalul Ștefan Selevér, conducătorul nobililor din comuna leud, Mihai Chindriș, nobilii din comuna Săcel Vasile Danciu, Andreiu Șușca, Simion Grad și Atanasie Gaga, iar din partea legiunii II grănicerești române : sergentul pensionar Nichita Niculai și caporalul Petri Popi din comuna grănicerească Hordou, apoi gregarii Petru Scuturici, Adam Buriac, Samuil Bondani și Teodor Lupșa din comunele Telciu și Suseni, în calitate de oameni bătrâni. Și anume comisia a aflat în vârful muntelui Țibleș întâia metă (mejdie), formată din 2 grămezi de piatră. Pentru a se putea orienta și a face combinația necesară, comisia a avut intenția să privească din acest vârf de munte amândouă liniile de hotar, vizibile de aci, dar din pricina negurii n'a putut să-și împlinească acest gând. Coborînd din muntele Țibleș prin pietriș, comisia a ajuns la meta a doua, așezată la stînga și reînnoită cu piatră nouă, numită Piciorul Mesteacănului și de acolo, coborînd mereu prin păduri de brad, la Poiana Țibleșului, unde a trebuit să petreacă noaptea.

În 1 August au sosit alți oameni din comunele interesate : din comuna Dragomirești Zubașcă Toader, din comuna Seliștea conducătorul nobililor Iuga Iuon, Iuga Gligore, Trifaș, Vlad Dumitru, Grad Toader, din comuna leud Dunca Toader al lui Simion, Goge Dumitru, Iusco Gheorghe, Pap Iosif, Papp Simion, din comuna Moisei Tomoiaga Gheorghe, Coman Vasilie, Ivașco Simion,

din comuna Borșa Timiș Gavrilă, Timiș Dumitru a Bonțacului și Ștefco Nițu. La vreo sută de pași de locul unde a mas, comisia a atins meta III, așezată la dreapta, renovată cu piatră veche și numită după câmpul pomenit, Poiana Țibleșului. De aci suind pe fața muntelui menționat, a ajuns la meta IV, așezată la dreapta, la marginea pădurii, renovată cu piatră nouă și numită Poiana lui Țicală. Aci geometrul gubernial Frideric Falinger și geometrul județului Maramureș, Ștefan Csatári, au dovedit, că harta veche din 1769, în care se află desenată linia Rakotziană, e eronată.

Dela meta aceasta suind și coborînd mereu prin pădure, comisia a ajuns la locul, unde cărarea coboară spre stînga în comuna Dragomirești. De aci urcînd, a ajuns la meta V, așezată la stînga în vârful muntelui Pietrii și numită Vârful Pietrii. Coborînd apoi prin pădurea de brad, a atins meta VI, numită Vârful Comarnicului sau Măgura lui Ștefan, unde geometrii au demonstrat o nouă eroare în harta veche, privitoare la această metă. Înaintînd dela meta aceasta vreme mai lungă prin pădure parte de fag, parte de brad și prin pășunea numită Preluca Smidii, unde drumul se coboară pe muntele Măgurașului, comisia a ajuns la meta VII numită Fântâna Glodului. Și aci o greșeală a hărții vechi, dovedită de geometri, privitor la distanța pînă la meta următoare. De aci mergînd puțin pe fața și dosul muntelui menționat, comisia a ajuns la meta VIII, numită Vârful Ștefăniții. După aceasta, după o continuă urcare și coborîre prin pădure și mai apoi prin câmp, a atins meta IX, zisă Obârșia Sălăușii, de unde izvoarește râul Salva. Continuînd drumul la dreapta pe fața muntelui Șetref, comisia a ajuns la meta X, așezată la stînga lângă cale și numită Fagul Rotund, iar de către Maramureșeni Capul sau Vârful Șetrefului, apoi mai departe la meta XI, numită tot Capul Șetrefului, și coborînd puțin pe tărnița muntelui, la meta XII, zisă Capul Prislopului. Mai apoi comisia a atins meta XIII, numită Tărnița Prislopului și meta XV, numită Vârful Văiei Prislopului, unde a hotărît să petreacă noaptea. Privitor la metele XI, XII și XIII geometrii dovedesc, că în harta veche unghiul desenat e eronat.

A doua zi, fiind din pricina vremii ploioase primejdioasă coborîrea din muntele Muncel, comisia a rămas acolo, cu atît mai vîrtos că hotărîse mai înainte să se orienteze din acest munte cu

privire la linia pretinsă de Maramureșeni, după ce din muntele Țibleșului din pricina timpului nefavorabil nu s'a putut orienta. În a doua zi de zăbavă, la amiază, a urmat vremea senină așteptată. Deci comisia a examinat harta nouă lucrată de geometri și a aflat-o corespunzătoare realității.

În 3 August au sosit nobilii: Vlad Toma, Iuga Iuon, alias Iona, Iuga Dumitru, Iuga Istrate din comuna Selișteea, conducătorul nobililor Șușca Mafteiu, Bizo Iuon, Danciu Costan, Peter Moisa, Tomoiaga Vasile, Grad Ștefan, Coman Virtolonic, Sima Toader din comuna Săcel, Mariș Ștefan Diacu din Cuhea, Andreica Petre din Vișeuul de Mijloc, Tomoiaga Andreiu din Vișeuul de Jos. De la Vârful Văiei Prislopului continuând suișul, a ajuns la Preluca lui Budic, iar de acolo cam la 50 de pași comisia a atins meta XV, numită Vârful Făgetului sau Vârful Poșușului sau Poșu, iar din vârful muntelui Muncel a văzut meta XVI tăiată în stâncă poligonală.

După ce din acest vârf de munte s'a orientat asupra ambelor linii de delimitare și cu ajutorul instrumentului optic examinând harta nouă, a aflat că aceasta corespunde cu punctele inspectate, comisia s'a coborât din Muncel, apoi suind spre răsărit prin pădure, pe sub stâncă numită Piatra lui Login, a ajuns la meta XVII, numită Opcina sau Opcioara Ciunții. De acolo după puțină coborâre, apoi continuă suire prin pădurea de brad, a atins meta XVIII, lacul numit Tăul Mucii. Peste puțin timp a ajuns la muntele Basaraba, unde a trebuit să măie.

În 4 August continuând reambularea, comisia a întâlnit pe nou veniți nobili: Tomoiaga Toma, Tomoiaga Mihaiu, Tomoiaga Iuon, Ivașco Timotie, Timiș Vasitie din comuna Moisei, Danciu Mafteiu, Magdeș Tetim, Peter Mafteiu, Grad Costan, Tomoiaga Nechita, Șușca Gheorghe și Sima Pavel din Săcel. Din sus de pădure îndată a ajuns la meta XIX, numită de grăniceri Capul Bătrâni, apoi continuând calea pe Tarnița muntelui Bătrâna, a atins meta XX, Mijlocul Bătrâni (pronunțare dialectală pentru: Mijlocul Bătrâni). De aci suind comisia spre vârful muntelui, a ajuns la meta XXI, numită de militari Curul Bătrâni, unde geometrii au rectificat eroarea găsită în harta veche privitor la distanța dintre metele XIX, XX și XXI.

Coborînd din vârful muntelui Bătrâna și mergînd pe tărînița ascuțită a muntelui învecinat Lespede, comisia a privit meta naturală XXII din vârful acestui munte. Coborînd apoi și din muntele acesta și trecînd pe muntele învecinat Rebra, din care izvorăște râul Rebra, care curge în districtul Rodnei, comisia a atins meta naturală XXIII, numită Obârșia Rebrei, apoi în muntele vecin Cormaia, numit în vechime Lunșetul (pronunțare dialectală pentru: Luncetul), meta XXIV, așezată în vârful aceluia munte.

Din muntele Cormaia comisia a trecut în muntele vecin, Obârșia Anieșului sau Nosul (cu vârful Nosii; azi acest munte se cheamă și Negreasa), apoi în muntele Mihăeasa. În vârful acestui munte a văzut meta naturală XXV, numită Obârșia Anieșului, altfel Busda. Trecînd în muntele vecin Gemenea, în cele două coline pietroase ale muntelui a văzut meta XXVI, iar în vârful muntelui Știol, care mai de mult se numea Galaț, (și azi se cheamă Galaț, iar în harta militară și Vârful Omului) meta naturală XXVII. În muntele mai ridicat, Ghergheleu, a aflat meta XXVIII, numită Ghergheleu sau Știol Balea. De aci comisia s'a coborît spre stînga pînă la izvorul fluviului Bistrița-Aurie, unde în dreapta, cam la 50 de pași dela izvor se află meta XXIX, numită Aranieșul sau Bistricior. De aci nu departe, la locul unde fluviul Bistrița curge în Moldova, comisia a văzut meta XXX, ultimul punct al liniei Rakotziene. Terminînd în felul acesta reambularea liniei și ajungînd la Opcina lui Coteș, comisia a hotărît să aștepte aci sosirea deputației maramureșene. Deputația a sosit la trei zile după aceasta, în 7 August la amiazi.

*

În Opcina lui Coteș comisia de delimitare a ținut 2 ședințe, pentru a pregăti reambularea liniei pretinse de Maramureșeni. În întâia ședință președintele urgurean a prezintat scrisoarea deputației maramureșene, care conținea dovezile menite de a infirma hotărîrile lui Rakotzi (adiudicatoriae Rakotzianae). După ce s'a citit acest memoriu, s'a hotărât să se ia deocamdată spre știre, rămînînd să se discute în merit ulterior, după ce comisia va fi ajuns în Sighet.

Urma să se înceapă reambularea liniei pretinse. Dar fiindcă nici comisia și nici deputațiunea maramureșană nu cunoștea distanța și calea la primele puncte ale liniei menționate, primindu-se propunerea Maramureșenilor, s'au trimis numai geometrii împreună cu câțiva membri ai deputației județene pentru a cunoaște cele două puncte metale și pentru a face calea practicabilă până acolo.

Iar comisia și-a suspendat lucrările.

A doua ședință s'a ținut în 10 August, după reînapoierea geometrilor și a membrilor din deputația maramureșană. Aceștia, prin vicecomitele substituit Moritz au comunicat, că accesul la cele două puncte metale, pe cărarea pe unde au mers dâșii, e imposibil, fiind împreunat cu pericolul vieții. Au mai relatat, că în aceeași zi au trimis oameni să cerce altă cărare, pe care s'ar putea ajunge fără primejdie la cele două puncte metale. Propunerea de a se aștepta reînțoarcerea oamenilor trimiși pentru curățirea cărării, nu s'a primit, cu atât mai cu seamă, că vicecolonelul legiunii II de graniță a dat o declarație, introdusă la dorința lui în procesul verbal, că fixat fiind începutul reambulării pe ziua de 7 August, a trimis la diversele puncte ale liniei mai mulți oameni din legiunea grănicerească, a căror diurnă face 60 floreni. În aceeași zi a sosit și comisarul ungurean Emeric Lanyi.

În fine, în 11 August s'a început reambularea. Dar nu s'a parcurs întreaga linie, nefiind aceasta nici curățită nici tăiată, ci s'a făcut numai revizia punctelor desemnate de Maramureșeni. Au luat parte la aceste lucrări, pelângă comisia de delimitare, deputațiunea exmisă de județul Maramureș: vicecomitele Pavel Szaplontzai iunior, apoi nobilii Drepce Pricopie din Dragomirești, Chindriș Mihaiu, Chindriș Mihaiu al Gyamului (tutor), Chindriș Andreiu al lui Dănilă din Ieud, Șușca Mafteiu, Burnar Chifor, Burnar Iuon, Bizo Ștefan din Săcel, Iuga Iuon al Popii, Simion Chiș, Vlad Mafteiu Alexa, Iuga Simion al Brudri din Seliște, Coman Pop Gheorghe, Coman Vasile, Hojda Tuader și Tomoiaga Iuon al Pintii din Moisei, Ștețco Istrafe, Timiș Mafteiu, Timiș Grigorie Drahon, Mihai Iuon al lui Toader, Ștețco Iuon Paicu și Danciu Gavrilă Balota din Borșa, în fine Pașcu Ștefan din Vișeu; din partea legiunii românești II de graniță, ca oameni bătrâni următorii: sergentul pensionar Nechita Niculai din Zagra, Teodor

Lupșa din Suseni, Alexandru Partenie, David Oanca din Rodna, Mitrofan Cărbune, Andreiu Candale, Teodor Barna, Artene Partenie din comuna Maieru, Chifor Nicolae, Grigore Slăvoacă din Ilva-Mare, Tănase Vârvari, Filip Vârvari, Vasile Niculai din Sângeorz, Iuon Precup, Grigore Curtișici din comuna Leșu, Iuon Burduhos, Grigorie Titieni din comuna Rebrîșoara, Iuon Nechiti, Vasile Șoșan din comuna Mititei, Ursul Ciot din comuna Mocod, Cirilă Homei, Iuon Cosmuța din comuna Telciu, și în fine, Todica Urs și Alexa Demian din comuna Bichigiu.

Pornind comisia din Opcina lui Coteș, a trecut în teritoriul maramureșan. A mers peste muntele Prislop, apoi pe creasta muntelui Bârjaba, prin Dealul Bradului, a trecut apoi râulețul Vâlconescu și Opcina Sasului. După aceea a parcurs o cale mai lungă pe lângă fluviul Bistrița până ce a ajuns la confluența piramidală a râului Halastópataka cu fluviul Bistrița, pe care Maramureșenii, cu provocare la reambularea făcută pe vremea principelui Rakotzi de protonotarul Cséfei, au desemnat-o ca întâiul punct metal al liniei preținse de dânșii. Acest râu (Halastópataka) acum — în 1815 — se cheamă Izvorul Ineului. Dar Maramureșenii îl țin identic cu râul pe care Cséfei înainte de aceea cu 177 de ani l-a desemnat cu numele de Halastópataka. Pentru această ei nu au dovezi scrise și cu atât mai puțin mărturii vii, dar argumentează cu următoarele inducțiuni :

1. În reambularea Cséfei-ână se zice, că Cséfei s'a suit de la confluența râului Halastópataka în muntele Ineului ; și nu există o confluență mai apropiată a vreunui râu, de unde să te poți sui, ca de aci, în muntele Ineului și, continuativ, la cele două puncte metale.

2. Fiindcă râul acesta izvorește din lacul desubt muntele Ineului, numele primitiv a trebuit să-i fie Halastópataka.

3. Fiindcă toate punctele metale ale Maramureșului se întâlnesc aci, deci și punctul acestei limite trebuie să fie la această confluență.

4. Fiindcă în muntele Cârștii, situat spre sud, care cu țârnița sa se întinde până la muntele Ineului, Maramureșenii au avut, și după judecată adusă de Rakotzi, pășune, pe care au pierdut-o abia în 1769, pe vremea domniei Mariei Teresia. Fiind meta în

oricare altă confluență, ar fi exclus, ca muntele Cârștii să fie în posesiunea Maramureșenilor.

Comisia ardeleană nu s'a mulțumit cu dovezile inductive ale Maramureșenilor. În special spune, că confluența râului Izvorul Ineului cu Bistrița nu are formă de piramidă. În schimb deputația maramureșană dovedește, că Izvorul Ineului și-a părăsit albia ce avuse la confluența piramidală. Comisia a inspectat albia părăsită și a aflat exactă expunerea privitoare la confluența în formă de piramidă.

Comisia ardeleană a contestat și însăși obârșia râului Izvorul Ineului, dintr'un oarecare lac aflător sub muntele pomenit. Deci pentru a limpezi și această chestiune, s'a hotărât, ca a doua zi comisia să se urce la lacul din chestiune, de unde se crede că izvorăște Izvorul Ineului, respectiv pretinsul Halastópataka. Bătrânii, atât cei din Maramureș, cât și cei din graniță, au fost de acord, că Izvorul Ineului e identic cu Halastópataka. În aceeași zi — 11 August — seara, comisia s'a reîntors la Opcina lui Coteț, și din pricina timpului nefavorabil, a rămas acolo până în 13 August. Atunci plecând din Opcina lui Coteț prin partea de miazăzi a muntelui Piciorul Oncului (Oancului), prin creasta munților Zănoaga, Putredul, apoi prin văile Izvorul Alb, Izvorul Mării, a ajuns la poala muntelui Cociorva, apoi la Izvorul Lihaci, la Piciorul Cârștii și de aci la lacul din jos de muntele Ineului, numit Scărișoara Ineului. Deaci comisia a privit lacul și locul de unde izvorăște Izvorul Ineului. În jurul acestei chestiuni s'a încins o discuție mai lungă între comisia ardeleană și deputația maramureșană. Obiecțiunile Ardelenilor s'au însemnat în procesul verbal. Seara, comisia s'a reîntors la Opcina lui Coteț.

A doua zi, în 14 August, comisia trecând din Opcina lui Coteț peste muntele numit Știol sau Galaț, apoi prin laturea de miazăzi a muntelui Ghergheleu, pe cărarea care duce la orașul Rodna, a aflat sub stâncă muntelui numit Cornul Cișei, un lac, pe care deputația maramureșană l-a desemnat ca al doilea punct metal al liniei pretinse. Acest punct metal deputația maramureșană îl dovedește în felul acela, că situația lacului descris în reambularea Cefei-ană ar coincide cu situația acestui lac. Comisia arde-

leană, nemulțumită cu această dovedire, arată că lacul nu are nici o scurgere. După această obiecțiune, comisia a examinat situația lacului cu ajutorul acului magnetic. Deputația maramureșană a adăus că, luând în considerare situația naturală a lacului, nu se poate tăgădui, că acest lac ar fi putut avea scurgere înainte de aceasta cu 110 ani. Comisia ardeleană însă a rămas pe lângă declarația sa anterioară. Atunci, pentru a se evita discuțiile premature, comisia întreagă — ardeleană și ungureană — a ajuns de acord, ca să nu mai discute aci chestiunea, ci toate argumentările, pro și contra, să se amâie pentru vremea, când se vor fi reînapoiat la Sighet. În urmăre deputația județeană își va prezenta în scris dovezile, în reședința județului Maramureș.

Fiind seară, comisia a plecat prin orașul Rodna la comuna grănicerească Maieru. În 15 August, pornind comisia din Maieru pe o vale, a atins al 3-lea punct metal designat de Maramureșeni la confluența fluviilor Știol Balea și Mireașa. Dar aci s'a aflat, că fluviile nu se cheamă Știol Balea și Mireașa, ci Anieșul-Mic și Anieșul-Mare. Oamenii bătrâni din legiunea grănicerească, întrebați că de unde izvorăsc aceste ape, au răspuns, că Anieșul-Mare izvorăște din Știol Balea, iar Anieșul-Mic din muntele Mireașa. Evident, că în urma acestor lămuriri, n'a mai rămas îndoială privitor la această confluență. Comisia s'a reintors, pentru mas, la Maieru.

În 16 August, după ce a trimis la Ineu pe geometri să însemne pe hartă cele două puncte metale, comisia plecând din Maieru, a atins al patrulea punct metal desemnat de Maramureșeni în muntele Budinul. Dificultatea, că muntele acesta numit de Maramureșeni Budinul, grănicerii îl cheamă Pântece; comisia a deslegat-o așa, că grănicerii ar fi numind Pântece numai o parte a muntelui din chestiune. Coborînd de acolo, comisia a petrecut noaptea la poalele muntelui Mireașa.

În 17 August pornind comisia din Mireașa prin muntele Lucăceasa, Pietros și Rântea a ajuns la piciorul muntelui Gușat. Maramureșenii au afirmat, că aci între muntele Gușat și muntele vecin Oprîșa (azi Oprîșeasca), lângă un lac, ar fi al 5-lea punct metal. Militarii au obiectonat, că între acești doi munți nu este nici un lac. Asesorul Balea din deputațiunea Maramureșului a

spus, că, lacul există, dar nu s'a putut vedea din pricina timpului neguros. Comisia, ca să limpezească situația a vrut să sue muntele. Dar după o consultare împrumutată, s'a văzut, că nu e necesară suirea în munte, fiindcă toți sunt de acord în numirea celor doi munți. Înnoptând, s'au dus la muntele Bârlea.

În 18 August comisia a inspectat punctul metal al 6-lea din muntele Steniga și al 7-lea din muntele Bârlea. Cu această ocazie președintele deputației maramureșene a spus, că muntele Gușat nu e muntele stâncos, pe care îl credeau ieri drept acel munte, ci e muntele vecin, socotit ieri ca muntele Rântii; și acolo, unde tocmai se sfătuia comisia, era un lac, care trebuie să fie cel menționat în reambularea Csefei-ană.

În 19 August comisia trecând din muntele Bârlea prin muntele Cociș, pe unde se întinde linia Rakotziană, a ajuns în comuna Telciu, apoi la confluența Gura Fiadului. În 20 August, prin valea Salvei a mers la leud; de acolo în 21 August, terminând cu ajutorul lui Dumnezeu revizia ambelor linii, a sosit în Sighet.

*

În Sighet comisia a ținut alte 5 ședințe. În întâia ședință, ținută în 23 August, s'au citit procesele verbale redactate cu ocazia reambulării liniei Rakotziane și reviziei liniei pretinse de Maramureșeni. Apoi s'au citit deosebite scrisori de mai puțină importanță. În fine deputația județeană a fost provocată să prezinte în scris dovezile și informațiile trebuitoare la alcătuirea opiniei comisiei.

A doua ședință s'a ținut în 25 August. În această ședință au început să se dezbată obiecțiunile și argumentele celor cinci comune maramureșene, sulate încă înainte de începerea reviziei metale, în Opicina lui Cotet. Față de aceasta comisia ardeleană a declarat, că membrii ei sunt trimiși în calitate de comisari, iar nu de avocați, și cum aici se fac pledoariile, aceasta deroagă dignității și autorității lor. Față de această declarație, comisia ungureană a spus, că nici ea nu stă aici în calitate de avocat. Dovezile și obiecțiunile Maramureșenilor au fost primite în sensul art. 31 din anul 1807. În anul trecut comisia a cerut și Ardelenilor să producă dovezi scrise. Comisia ungureană se mai provoacă la deosebitele

instrucțiuni ale palatinului. Ardelenii răspund, că ei au numai instrucțiunea de a cunoaște obiectul de litigiu și a decide ce e just și echitabil. Intrând apoi comisia în meritul lucrului, înainte de toate citește procesul fundamental început odinioară, în 1637, pe vremea principelui Rakotzi, fiind judecător Gavai.

În ședința din 26 August s'a continuat citirea relației Csefeiane și a scrisorilor cuprinse în ea, în fine sentința adusă de Rakotzi. După aceea s'a citit informațiunea suplimentară a deputației maramureșene, prezentată împreună cu harta liniei pretinse. După ce s'au citit toate acestea, comisia unghureană a propus să se discute, că oare sentința Rakotziană are vigoare sau nu. Comisia pomenită își exprimă părerea, că sentința lui Rakotzi nu poate fi obligatorie, cu atât mai vărtos, că prin pacea de Viena (1606) și art. 29:1622 Maramureșul a fost cedat principilor ardeleni, dar în cele juridice a rămas supus palatinului și judecătorilor ordinari ai regatului Ungariei. Deci principele ardelean Rakotzi n'a avut căderea să aducă sentință în chestiunea graniței între Maramureș și districtul năsăudean. Comisia ardeleană discută contrarul. În urmă, la propunerea Ardelenilor, se hotărăște, ca fiecare comisie să lucreze separat. Opiniile astfel elaborate se vor anexa la procesul verbal. Iar geometrii vor avea să arate în noua hartă atât punctele liniei pretinse, cât și punctele metale.

În ședința din 29 August s'au prezentat opiniile comisiilor, declarația vicecolonelului și harta geometrilor, iar în ultima ședință din 31 August procesul verbal scris în trei exemplare s'a citit, colaționat, corectat și subscriș.

În baza acestui proces verbal și a anexelor¹ lui, mai târziu s'a adus sentința care a hotărât definitiv limitele între cele 5 comune mărginașe maramureșene și districtul grăniceresc al Năsăudului. Aceste limite au rămas neatrinse până în zilele noastre.

RĂBOAJE DIN TRECUT

VIRGIL ȘOTROPA

Se știe că istoria unui popor sau a unei țeri nu este și nu poate fi clădită tot numai din nararea și descrierea de întâmplări mari și de însemnătate covârșitoare, cari au produs adânci schimbări sociale și au dat nouă îndrumări omenirii. Cu atât mai mult se poate spune această despre un ținut mai mic cum este Districtul Năsăudului în care, pe lângă fapte mărețe cari pot sta pe paginile oricărei istorii, s'au petrecut în cursul vremurilor multe lucruri și incidente mai mărunte și mai puțin importante, cari merită însă atenția noastră și e bine să fie înregistrate pentru posteritate. Numai cunoscând trecutul în toate fazele și cu toate amănuntele sale, își poate face cetitorul curios o icoană limpede despre stările sociale cari au domnit în diferitele epoce.

Mai de mult istoricii își alegeau cu predilecție forma *cronicei* spre-a însemna și a face cunoscute întâmplările mari și mici ale trecutului. Se mai găsesc doar și azi așa numite cronici „vulgare“ ale provinciilor,

orașelor și mănăstirilor apusene cari, pelângă lucruri banale, conțin și date prețioase pentru istoriografia modernă.

Pe calapodul amintitelor cronici și utilizând materialul scos din catastifele și protocoalele vechii arhive bistrițene, las să urmeze mai la vale un șir de evenimente din ținutul Năsăudului și al Bistriții, cari pot să contribue mai mult sau mai puțin la cunoașterea vieții sociale din timpurile trecute în acest colț de țară.

1621 Apr. 6. — Magistratul orașului Bistrița permite unor Moldoveni să se așeze în comuna *Nușfalău* (Grossendorf).

1636 Apr. 10. — Locuitorii „depertinenței” românești încep să lucre din greu la reparația stricăciunilor cauzate orașului de *apele cele mari*, lucrări cari au durat până în 1638.

1639 Feb. 10. — La Rodna sunt trimiși Ion și Enric Lisibona, prefectii minelor din Capnic și Zlatna, împreună cu înaltul funcționar Ștefan Sebessi, ca să viziteze *minele rodnene* și să facă diferite probe. Bistrițenii trimit în urma lor spioni cari să știrea ce isprăvesc ei acolo. În acelaș an moare și Enric Lisibona și Ștefan Sebessi.

1641 Iul. 18. — Patru zile neinterupt a curs o *ploaie torențială*, cauzând mari pagube în întreg Ardealul. Bistrița a suferit greu. Mai mulți călători dispre Rodna s'au nefericit. Dumitrenilor li-s'au innecat multe vite.

1642 Iul. 25. — Ploi mari urmate de *debordări*. Comisarii principelui transilvan trimiși în munți spre-a stabili cu Moldovenii limitele, sunt nevoiți să întoarcă până vor mai scădea apele. Doi Rodneni, cari duceau cereale, s'au innecat cu cai cu tot în Someș.

1643. — Întreg anul au suferit oamenii de *mare ger și de viscole* însoțite de grindină. Mierța de grâu costa 40—60 dinari. Oamenii se nutria cu mare greu și n'aveau ce aduce nici din ținuturile învecinate.

1651 Ian. 12. — În satele din jurul Bistriții, al Becleanului și Dejului au fost mari *inundații*. În Valea Someșului au început să se surpe dealuri, nimicind drumurile. Între Telciu și Năsăud,

spre Bichigiu și pe Someș în sus până la Sângeorz, circulația a fost lung timp întreruptă. Mai ales pe teritoriul Telciului s'au cauzat mari pagube; un păstor s'a scufundat și a pierit într'o mlaștină.

1652. — Gavril Laslo din Șieul Maramureșului a fost pedepsit cu *răstignire pe furci*, pentru că a comis furt în casa parohială din Năsăud.

1688. — Trecând drumul oprit peste muntele Suhardul, au luat parte la *jăfuirea mănăstirilor din Moldova* următorii: Ștefănuț, Stan Lupul, Simion Cărcăluz, Ionașc al Pânzarului, Chifor și Gavril Foltan din Rodna; Tănase Moldovan din Maieru; Maxim Rus din Ilva; Nicolae Pasăre din Bârgău; Gavril Bostan din Leșu și Pavel Chizdoc din Budac. Mai sunt amintiți: Ionașc fiul cneazului Toma și fiul lui Grozavu. Oniga Cotul a mânăat 100 oi. În 20 Sept. 1691 o parte din ei își mărturișește crima.

1703 Mart. — Se publică porunca guvernului, ca cu excepția păstorilor, să se facă *recensământul* întregii populații, nefiind omis niciun contribuabil, fie el sărman ori „valah“.

1705 Aug. 31. — Se constată mulțimea obiectelor, pe cari *Curății* le-au furat și dus cu sine din Bârgăul de sus.

1715 Sept. 16. — Magistratul Bistriții dă *salvconduct* primarului Flore Drăguș, juraților Todor Roșca și George Vărărean din Sântioana să poată călători în afaceri particulare în părți mai depărtate ale țerii.

1716. — Se adresează o plânsoare către guvern că *munții rodneni* sunt continuu încălcați de Ruși din Polonia și de Maramureșeni, cari își pasc acolo vitele și fură oile Someșenilor.

1717 Dec. 20. — Todor alui Iacob din Bârgău, iobagiul conțelului Nicolae Bethlen, e tăiat cu sabia și frânt cu roata, pentru că înainte cu 10 ani *a omorât pe un Evreu pe Măgura Calului.*

1719 Mart. — Pe ulițele Bistriții s'au văzut fugând potârniche. În întreaga țară e mare *scumpete și foamete*; grâul, ovăzul și fânul abia se pot cumpăra cu galbeni. Domnește secetă completă. Mulți oameni se hrănesc cu măciniș de coceni și tulei, cu boabe de măceș, și mânca chiar și cioare, coțofene, pisici și carnea vitelor pierite.

1722 Apr. 2. — Lătindu-se prea mult *luxul*, se interzice oamenilor de rând să poarte ciobote și ghete de piele cordovană, pălării gătite din stofe engleze, haine căptușite și împodobite cu blăni de vulpe, jder, vidră și nasturi de argint.

Sept. 11. — În comuna Rebrîșoara *grindina* a cauzat pagube enorme. Sătenii roagă să fie scutiți de plățirea dărilor și să li-se permită adunarea de ofrande.

Nov. 24. — Se ordonă, că *med* pot vinde de acu înainte numai văduvele, cărora în timpurile aceste grele li-se dă ocazie să câștige ceva. Conform datinei vechi însă medul are să se vândă în case, cu măsuri cinstite, și nu e permis să se expună în sticle mici înaintea caselor ori în piețe.

1724 Maiu 12. — Primarul bistrițan Daniel Klein, subjucele Georg Gütsch și inspectorul departinienței Georg Rodelt au plecat la *Rodna* să cerceteze casele părăsite și *suteranele (catacombe)* boltuite apartinătoare orașului. Ei au și descoperit trei suterane frumos boltuite.

Iul. 10. — Dupăce la porunca generalului comandant Lothar Josef Königsegg din Sibiu *părinții minorii* au fost introduși de generalul baron Langlet în mănăstirea de sus a Bistriței, ei cer acu și o parte din casa vecinului Thomas Bartelmes. Magistratul hotărăște să li-se încuviințeze rugarea cu condiția, ca generalul pe cuvântul său de cavaler să promită că *Minorii* nu se vor extinde și mai mult.

Nov. 10. — Michael Weber din Terpiu raportează că cu ocazia *invaziei tătărești* din 1717 li s'au nimicit sătenilor toate scrisorile și cărțile păstrate în biserică.

Dec. 15. — Precum în anii trecuți, așa și deastădată magistratul distribue între ofițerii garnizoanei Bistrița următoarele „*discreții*” (*prezente*): generalului Langlet 800 fl., căpitanilor câte 60 fl. și locotenenților câte 40 fl.

1726 Feb. 1. — Magistratul hotărăște ca în anul acesta să dea generalului Langlet *prezentul* nu în bani ci în fân.

Nov. 13. — Districtul „*valah*” are să *contribue* la cheltuelile orașului cu suma de 10.000 fl. 08 cr. Pentru întreținerea miliției au să se scoată tot din acel district: 755 cuburi (metri) grâu, 392 ovăz și 196 care de fân.

1728 Oct. 1. — In depertinența română este dislocată o companie de cavalerie.

1730 Mart. 17. — Se încasează din districtul românesc 1000 fl. pentru acoperirea cheltuelilor avute cu *simbriașii* orașului.

Apr. 24. — Magistratul îi dă colonelului baron Hasslingen ca prezent lemne pentru iarnă, deoarece „el poate ajuta dar și mult păgubi orașul“.

1731 Ian. 5. — Inspectorul minier Pressler raportează, că cu prilejul vizitării *minelor din Rodna* a aflat o bogăție nemai-pomenită în minereuri.

1732 Ian. 23. — Se hotărăște ca lucrătorilor dela *minele de argint din Rodna* să li se plătească leafa în luna aceasta în argint, în echivalență cu argintul scos de ei.

Iun. 26. — Primarul și bătrânii comunei Zagra se plâng, că cei 6 *popi* dela două biserici ale satului nu voiesc să plătească niciun impozit.

1733 Ian. 5. Pentru 3 luni de iarnă li-se împărțesc ofițerilor garnizoanei orașanești următoarele *prezente*: Prințului de Saxonia pentru 40 cai ai săi, fân și ovăz în valoare de 720 fl. R.; pentru 3 căpitani 144 fl.; 3 locotenenți 96 fl.; 3 stegari 72 fl.; maistrului de încărtuire 48 fl.; auditorului 32 fl.; felcerului 24 fl.; maestrului de aprovizionare 8 fl.; și locotenentului-sergent 9 fl.; suma: 1153 floreni renani.

1734 Ian. 11. — Se statorește *dobândă* de 6% după orice capital.

1742 Maiu 11. — Primarul Bistriții roagă pe *protopopul din Năsăud* să dispună ca și preoții să contribuie bani în scopul întreținerii miliției, după fiecare livadă de 2 care de fân câte 10 dinari, și după fiecare ogor care produce 4 met. câte 3 din. Protopopul răspunde că după întoarcerea sa din Blaj va convoca sinodul, căruia îi va face propunere în chestie.

Iul. 2. — Magistratul dă în arendă *minele de fier din Rodna* Sașilor: Daniel Gütsh, Martin Kreisel, I. Ziegler, Iacob Schankebank și Georg Hauer.

Aug. 14. — In Salva au murit subit de *ciumă* câțiva oameni. In Năsăud sunt 13 morți și 15 bolnavi. Indivizii cari merg la moara de lângă Someș, apartiitoare Rebrășorenilor, și la care

măcină și Sașii din Dumitra, sunt de pus sub carantină. Sosesc din toate satele știri îngrozitoare. În Zagra se îngroapă morții noaptea în taină.

1744 Feb. 10. — Curelarii din Bistrița se plâng că în districtul român *Armenii* cumpără și vând piei. Magistratul hotărăște că în baza privilegiilor câștigate, singur numai curelarilor sași din oraș le este permis să adune și cumpere piei de miel din amintitul district.

Iun. 12. — Conform ordinului guvernial, inspectorul deper-tinenței însoțit de mai mulți senatori, 10 haiduci și 40 Sași armați din Aldrof, Iad și Dorolea, pleacă la Rodna să prindă pe *iobagii* lui Lazar Apor și să pedepsească pe sătenii cari s'au opus poruncilor primite dela superiorități.

1746 Iun. 9. — Sosesc știri că o mulțime de locuitori români din ținutul Bistriții, cum și din alte ținuturi învecinate, au plecat și mulți stau gata să plece cu familii cu tot la *Moldova*. Păcălabul orașului e trimis la Rebrîșoara să împiedece fuga oamenilor. Comandantul garnizoanei dă poruncă să fie aspru păzite pasurile Rodnei și Bărgăului, ca să li-se taie *bejenarilor* drumul.

Iul. 9. — Senatorul Töckelt, medicul Schankebank, preoții Wolff din Beșineu și cel din Lechința, iar mai târziu și contele Gavril Bethlen fibirăul (prefectul) județului Solnoc-Dobâca, au plecat călare la *băile din Rodna* spre a face cură de apă minerală.

1749 Feb. 6. — Contribuțiile impuse deper-tinenței românești fac suma de 4.264 fl. 40 cr. După ce însă împărăteasa Maria Terezia cere contribuții mai mari, să se examineze capacitatea de plată a districtului românesc și a celui săsesc.

Iul. 5. — Căpitanul Dimițrie Brascovici cu compania sa trece din garnizoana *Zagra* în Terpiu.

Iul. 9. — Statul orașului ia hotărîrea să se clădească în comunele districtului „valah” *locuințe pentru ofițerii* miliției dislocate.

Aug. 8. — La *băile din Rodna* se află la cură: loc.-colonelul Schullenburg, consulul Sonnenberg, preotul și căpitanul orașului *Medias*, loc.-colonelii Lindainer și Rosen, Klein v. Straussenburg primarul Bistriții și preotul orașului.

Aug. 10. — Pretutindeni e mare lipsă de numerar.

Sept. 10. — Locuitorii din Petriș împărtășesc magistratului știrea primită dela un Român din Ragla, că familia baronului Kemény are de gând să le ocupe pământurile arate. Se hotărăște să iasă căpitanul orașului cu haiduci și slobodnici în ajutorul Petrișenilor.

Oct. 30. — Fiind numit comandant general în Ardeal contele Maximilian Ulise Broune (Brown, Braun), magistratul Bistriței hotărăște să-i facă *prezent* patru păhare de argint.

Nov. — Senatorul Töckelt face propunere magistratului ca, pentru de-a împiedeca *bejenile*, cari pot să cauzeze orașului mare sărăcie, Sașii să porceadă precum le sfătuește „Comes nationis“ (Prefectul națiunii săsești), adică să vândă cu licitație bunurile emigranților.

1750 Feb. 12. — E mare frig, apa a înghețat în toate canalele până'n fund. Din 6 Feb. lucră neîntrerupt la curățirea șanțurilor orașului 30 „Valahi“ din Sântioana și Nușfalău.

Mart. 21. — Compania regimentului Kalnoki are să fie *dislocaată* în districtul „valah“ astfel: căpitanul în Maieru, locotenentul în Sângeorz, cornetul (sublocotenentul) în Rodna, cornetul agregat în Feldru, sergentul în Năsăud și sergentul agregat în Mocod.

Iun. 2. — Dezertorul din regimentul „Principele Carol“, cu numele *Todoran* din Bichigiu să fie dimis din pușcărie în considerarea „adânței sale bătrânețe“. Chezeșuesc pentru el: primarul Todor alui Macaveiu, Ionașc Dolha, Ion Hopan, Ursul lui Filip, Todor Zăgrean și Precup Zăgrean din Bichigiu, Ion Coșbuc din Hordou și primarul Ion a Nechiti din Telciu.

Iun. 10. — Comunitatea orașenească interzice ținerea *caprelor*. Excepție se face cu bolnavii, cărora la propunerea medicilor li-se pot lăsa 1—2 capre.

Iun. 29. — În vederea vizitei generalului comandant Broune se ordonă pârcașului ca în districtul „valah“ fără amânare să se *repareze toate drumurile și podurile*, cu deosebire drumul peste Strâmbă.

Aug. 8. — Generalul Broune e primit în Bistrița cu mare pompă civilă și militară. Urmează vizite, plimbări, bal. În 10 Aug. *viațează pasul Bârgăului*, iar în 11 șanțurile Rodnei. Orașul îi pune la dispoziție 12 cai și 6 care cu provizii de tot felul, între cari și apă minerală. Spre a-l obliga pentru viitor, primarul în

numele oraşului şi al districtelor îi oferă ca prezent 6 piei de răs, 150 galbeni din partea districtelor şi 80 din a oraşului. Generalul nu vrea să primească banii pe motiv „că oraşul şi districtele ar fi sărace“.

Aug. 12. — Dela *băile din Rodna* soseşte ştirea, că acolo a murit subit baronul Petru Banffi.

Oct. 6. — Colonelul comandant al garnizoanei Bistriţa ordonă ca nimeni din districte să nu cuteze a trece graniţa peste „şanţurile“ Rodnei; celce nu va asculta la strigătul gărzii, va fi împuşcat.

1753. — *Impozitele* aruncate pentru anul corent asupra districtului românesc fac 15.346 fl. 34 cr. Oraşul are de plătit 4526 fl. 15 cr.; mahalafele 800 fl. 51 cr. şi districtul săsesc 14.823 fl. 04 $\frac{1}{2}$ cr.

Feb. 20. — Ivindu-se în districtul românesc *mişcări* împotriva magistratului bistriţan, din pricina tratamentului neomenos şi a contribuţiilor ilegale şi oneroase impuse satelor româneşti; magistratul cu scopul să preîntîmpine eventuale urmări neplăcute şi admonestări din partea guvernului, dispune să se adune şi noteze toate „*excesele şi insolenţele comise de Valahi*“.

Maiu 25. — Primarul Georg Gottlieb Töckelt pleacă la Sibiu spre a discuta cu guvernul următoarele chestii: încălcarea din partea Românilor a fântânilor săseşti de saramură (slatină); datoriile bunurilor din Rodna; contribuţia popilor români la vamsug (taxe impuse pe munţi şi oi); contribuţia la oraş a morilor particulare din depertinenţă; certele cu Maramureşenii pentru munţi; privilegiul berăriei din Bistriţa.

Iul. 26. — Să se publice „*strictissime et sub poena confiscationis*“ în depertinenţă, că de aci înainte nimeni să nu cuteze să facă *clăi* cari să constea din mai mult sau mai puţin decât 20 *snopi*. Aşa le clădesc Saşii, şi tot aşa au să le clădească şi popii „*valahi*“.

Sept. 15. — *Vamsugul* (taxa impusă pe munţi) să se ia în numerar şi nu în produse. De fiecare vită cornută mare ori mică şi de fiecare cal să se încasseze 6 dinari, porc 4, oaie, capră, berbece 3, miel 1 $\frac{1}{2}$ din. Fiecare stână să plătească separat câte 51 din. şi după turma fiecărui sat să se plătească câte 4 fl. ung. Taxa pentru un stup este 4 din.

1754 *Maiu 25.* — Inspectorul plăieşilor să poruncească primarilor ca cu ajutorul plăieşilor să adună dela Români toate *armele de foc.*

1756 *Mart. 29.* — Se pedepseşc cu câte 6 beţe Românii cari locuind în sate săseşti, nu ţin *sărbătorile* acestora. Iuzadâr spun Românii că ei nu pot ţinea două rânduri de sărbători; li-se răspunde că Saşii sunt domii, iar ei sunt jeleri şi slugi.

Maiu 25. — Sosind soldaţii regimentelor Kalnoki, Karolyi şi Splenyi pentru *cumpărare de cai*, ei sunt încartiruiţi în districtul român astfel: în Rodna 1 cornet, 3 călăreşi, 5 cai; în Maieru 1 brigadier (caporal), 5 călăreşi, 7 cai; în Sângeorz 6 călăreşi, 6 cai; în Feldru 1 brigadier, 2 călăreşi, 3 cai; în Rebrişoara 5 călăreşi, 5 cai; total: 24 soldaţi, 26 cai. Fânul necesar au să-l furnizeze Leşenii, Vărărenii şi Rebrenii.

1757 *Iul. 27.* — Pielarul Gürtesch a aflat o *cruce de aur* împodobită cu diamante. Să se publice ca să se prezente proprietarul.

Sept. 9. — Comisarii trimişi în *districtul valah revoltat* raportează, că Românii deneagă plătirea impozitelor.

Dec. 22. — Perceptorii de dare să supravegheze şi să controleze, ca comisarii trimişi în districtul românesc să nu comită *excese*, storcând dela oameni pe diferite motive bani şi alimente.

1758 *Ian. 6.* — La intervenţia contelui Paul Bethlen magistratul hotărăşte ca „Valahul“ *Androne din Năsăud* în viitor să fie scutit de orice muncă pentru oraş şi de orice serviciu în sa'.

Febr. 18. — Evreul Aron Leibel cere dela magistrat ca cu excepţia Rodnei, să i-se dea în arendă *cârciumele* din cele 20 comune ale districtului „valah“ someşan. Magistratul hotărăşte să fie întrebate satele, şi dacă acestea nu mai voiesc să plătească în cassa oraşului arenda de 100 galbeni, atunci să se înceapă târguiala cu numitul Evreu.

Apr. 21. — Magistratul oraşului Bistriţa adunat în număr complet desbate asupra măsurilor *gradnice* de luat după *ingrozitorul foc* care a bântuit în oraş în 18 c. Au ars 143 case cu dependenţe şi anume: o parte din uliţa nouă de jos (Niedere Neue Gasse), alta din laturea stângă a uliţii spitalului (Spitalgasse), întreagă laturea dreaptă a uliţii spitalului până dincolo de „gălete“ (Kornmarkt), o parte din uliţa pungarilor (Beutlergasse), în între-

gime ulițele Elisaveta și Cetatea (Elisabeth- und Burggasse). Au mai ars și biserica Piaristilor, locuințele starețului și călugărilor precum și spitalul. Magistratul hotărăște să se facă toate demersurile și preparativele pentru reclădirea orașului și să se interzică construcțiile din lemn. — Scurt după aceasta și în satul sășesc Dumitra 31 case au fost nimicite de foc iscat din trăznet.

Iul. 4. — Cu consenzul unanim al magistratului i-se trimit secretarului guvernial *Bruckenthal* în Sibiu ca *prezent* două piei de răs, deoarece totdeauna a intervenit la guvern în favorul Bistrițenilor. Sașii chiar acum au mare trebuință de sprijinul aceluia în chestiile de ceartă cu districtul „valah”, chestii cari pot aduce orașului mari desavăptaje și pierderi.